

BASINDA SANAYİ KONGRESİ...

SANAYİ KONGRESİ-75 basın ve özellikle TRT tarafından büyük ilgi görmüştür. Tebliğlerin, yurt sorunlarına, sanayileşme çabalarına ve karşılaşılan zorluklara ilişkin getirdikleri eleştiri ve öneriler, kongre süresi boyunca iç haberlerde önemli bir yer tutmuştur. Böylelikle, bugünkü sanayi yapımız yerine; kamuoyu önünde, uzun vadede, milli çıkarlarımıza uygun bir sanayileşme politikasının maddi temelleri vurgulanmıştır.

TRT çeşitli yayınlarında kongreye geniş yer ayrı-

mış; Başkan İhsan Karababa ile, TRT-I de «Ankarada Bugün» programı için; TRT II'de «Haftanın Getirdikleri» programı için ve TRT III'de Yurt dışındaki işçilerimize seslenen «Dış Haberler Servisi» programı için yapılan röportajlar yayınlanmıştır.

Kongreyi ve tüm basın organlarının bir arada izleme olanağı bulamayan üyelerimiz için, çeşitli gazete ve dergilerden derleyebildiğimiz haber başlıklarından bir kısmını vermeyi uygun buluyoruz.

- «Türkiye'deki temel mallar sanayinin montajcı ve ithalata dayalı olduğu öne sürüldü.» «Teşvik Belgeleri % 66 oranında tüketim mallarına ayrılıyor.» (TRT)
- İ. KARABABA : «Aramalı üretimde en önemli girdiler ithal ediliyor. Yatırımların yarısı tüketim malları için yapılıyor.» (Memleket)
- İ. KARABABA : «3. Plan döneminin ikinci uygulama yılı sonunda, 2. Plan dönemi hedeflerine bile ulaşamadı.» (Devrim ve Yenigün)
- İ. KARABABA : «Sanayimiz, patent, know-how ve montaja dayalı.» (Politika)
- B. ECEVİT : «Türkiye, ithalatını kısıtıldığı takdirde, büyük ölçüde dışa bağımlı olan ekonomi, durma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Döviz rezervlerimiz, üretimi değil, tüketimi arttırmak için kullanılmaktadır.» (TRT)
- T. KÖPRÜLER : «Kömür ve petrol devletleştirilmelidir.» (Ank. Ekspres) (Yeni Halkçı) (Ulus) (Bugün) (Bugün Ticaret)
- «Sanayileşme ve kalkınma yolundaki her adımın, yabancı denetimde bulunması eleştirildi. Sanayi Kongresinde teknik elemanların durumu da ele alındı ve kıyım hareketleri kınandı.» (Memleket)
- G. ÖKÇÜN : «Ortak pazara geçiş döneminin sonunda, sanayi kuruluşlarının büyük bir kısmı kapanmak zorunda kalacak.» (Bugün), (Ticaret), (Yeniyol), (Devrim), (Turizm Ticaret)
- «Sanayimizin yapısal bozukluğu dışa bağımlı olmasından meydana geliyor.» (Yenigün)
- B. BORAN : «Türkiye'de kapitalist kalkınma yolu kapalıdır.» (Ayrıntılı Haber)
- B. ECEVİT : «Devlet Planlama Teşkilâtı, bir süs haline getirildi.» (Cumhuriyet), (Günaydın) (Hürriyet)
- «Ankara'daki Sanayi Kongresinde, Ulusal Kaynakların Devletleştirilmesi görüşü savunuldu.» (Cumhuriyet)
- Y. KÜÇÜK : «Enflasyonu kesmek, büyük iflaslara razı olmakla mümkün.» (Mllyet), (Hürriyet)
- «Bir an önce linyitten gaz üretimine geçilmesi istendi. Yurdumuzda en çok 2.5 yıl yetecek petrol rezervi kaldı. Sanayi Kongresinde kömür arama çalışmalarına hız verilmesi istendi..» (Yeniyol), (Tasvir), (Yenihalkçı), (İktisat), (Devrim), (Milli Gazete)
- «Gübre tüketiminde, dünyada 60. sıradayız. Bor mineralleri konusunda örgüt kurulması istendi.» (Yeniyol)
- İ. KARABABA : «Sanayimiz, dışa bağımlı, montajcı yanı ağır basan bir sanayidir.» (TMMOB Birlik Haberleri)
- T. ÖZTÜRK : «Teknik elemanlar sendikalaşmalıdır. Yabancı elemanlara 140-150 bin, Türk elemanlara 2-3 bin lira ücret ödeniyor.» (Yeni Halkçı), (Yeniyol), (Yeni Ulus)
- «1975 Sanayi Kongresi çalışmaları devam ediyor. 1975 yılında petrol ve taş kömürü ithalatı için 45 milyar lira ödemek zorunda kalacağız.» (Hergün)
- İ. KARABABA : «Demokrasi mücadelesinde yerimizi alacağız.» (Yürüyüş)

Türkiye'de Sanayinin Tarihsel Gelişimi

(Ö Z E T)

Tebliğî Sunan : **Dr. Orhan KURMUŞ**

Elimizdeki sınırlı verilerin ışığı altında incelendiğinde görülür ki Osmanlı sanayiinin XIX Yüzyıla kadar olan gelişimi, üretimin organizasyonu açısından, Avrupa modeline büyük benzerlikler göstermektedir. Üretimin kentlerde loncalar denetiminde örgütlenmesi her iki modelde de aynıdır. İki model arasındaki en büyük ve sonuçları bakımından en önemli fark, Osmanlı İmparatorluğu'nda merkezi otoritenin, üretimi Avrupa'da olduğundan çok daha etkin bir biçimde denetlemesidir.

Batı'daki gelişmelerle karşılaştırıldığı zaman gerçek ve hızlı tempolu bir sanayileşme hareketinin ürünü olmadıkları anlaşılan Türkiye'deki sanayi kuruluşlarının, XIX Yüzyıl da, mülkiyet sahiplerine göre üç ana bölümde toplandığı görülür. Birincisi, hımen tümüyle askeri ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olan devlet fabrikaları; ikincisi, hammaddeyi işleyerek yarı-mamul halde ihracat için hazırlayan, bazı büyük kentlerde kamu hizmeti gören veya bazı ithal mallarının ikamesine yönelik mal üreten yabancı sermaye girişimleri; üçüncüsü ise, en geri teknolojiye sahip ve en geleneksel üretim kollarında faaliyet gösteren yerli sermaye girişimleri.

Devlet fabrikalarının ileri teknoloji kullanan, diğerlerine göre geniş ölçekli ve sürekli bir istihdam alanı yaratan kuruluşlar olmalarına karşın, yabancı sermaye girişimleri Türkiye ekonomisinin dışa bağılılığını geliştirmiş ve sürdürmüşlerdir. Yatırdıkları sermayenin kat kat azlasını kısa sürede kâr olarak dışarıya transfer eden bu kuruluşlar, aynı zamanda, ülkenin politik vesayet altına girmesinin kendilerine sağladığı ayrıcalıklardan yararlanarak etki ve çalışma alanlarını yerli müteşebbislerin aleyhine bir biçimde genişletmişler ve diğer tarihsel koşullarla birlikte, Türkiye'de sanayi burjuvazisinin gelişmesine engel olmuşlardır.

Özel yerli sermayenin sanayi kuruluşlarına yatırılmasını teşvik etmek için devletin 1860'lardan itibaren almaya başladığı tedbirler beklenen sonuçları vermemiştir. Fabrika kuracak yerli müteşebbislere geniş kapsamlı kolaylıklar ve ayrıcalıklar tanınması bir sanayileşme hareketini başlatabilecek faktörler olarak düşünülmüş, ancak kredi yetersizlikleri ve iç pazarın ithalâta açık olması sonucu umulan yatırımlar gerçekleşmemiştir.

Türkiye'de Sanayileşememe Süreci

Tebliğî Sunan : Prof. Dr. Gündüz ÖKÇÜN

Sayın başkan, değerli delegeler ve misafirler. Benim tebliğimin konusu Türkiye'de sanayileşememe süreci. Ters bir konu. Daha doğrusu soruna ters bir biçimde yaklaşımı öngörüyor. O kadar ters ki, bugün 13.00 ajansında konular verilirken TRT Türkiye'de sanayileşememe konulu tebliği, «Türkiye'de Sanayileşme Süreci» biçiminde verdi. İki bakımdan eleştirilebilirim, bu konuyu seçtiğim için. Denilebilir ki birinci eleştiriye göre, Türkiye'de sanayileşememe sürecini incelemek haksızlıktır. Haksızlıktır, çünkü tarihsel gelişim süreci içinde bir sanayileşme süreci vardır. 1975 Türkiye'sinde, 1920 Türkiye'si sanayileşme ve sanayi yoğunluğu bakımından farklıdır. Dolayısıyla 1975 yılı da farklıdır. Dolayısıyla 1975 yılı lehine farklı olduğuna göre Türkiye'de sanayileşememe süreci yerine Türkiye'de sanayileşme sürecini incelemek daha doğrudur denilebilir. İkincisi yersel veya ülkesel, ülkeler arası karşılaştırmalar bakımından da aynı görüş ileri sürülebilir. Denilebilir ki Türkiye sanayileşmiştir ve mesela Türkiye'deki sanayileşme son 50 yıl içindeki sanayileşme bir Uganda'da bir Bangladeş'teki sanayileşmeye oranla daha yoğun olmuştur. Dolayısıyla bu eleştirilere göre Türkiye'de sanayileşememe süreci yerine sanayileşme sürecini incelemek daha uygun olabilir.

Aslında sanayileşememe ile sanayileşme arasındaki diyalektik çelişkiyi vermekte yarar var. Hangi hallerde Türkiye sanayileşmektedir. Sanayileşmiş olması iddiasına rağmen sanayileşmemiştir, bu konuda bu süreci saptarken sanayileşme deyiminden teriminden neyi anladığımı söylemek istiyorum. Birer mala indirgeyelim modelimizi ve diyelim ki, (A) devleti ile (B) devleti arasında uluslararası ilişkiler bakımından iktisadi ilişkiler bakımından tekstil alış verişleri vardır. (A) devleti tarım ürünleri satmaktadır. (B) devleti de bu tarım ürünü karşılığında dokuma ürünleri satmaktadır, (B) devletine.

Burada (A) devletinde belirli bir sanayileşememe süreci vardır, sanayileşememe olgusu vardır. Çünkü tarımsal gelişme söz konusudur kendisinde ve

buna karşılık bu ürettiği tarım ürünlerine karşılık sanayileşememekte tamamen indirgiyorum ve soyutluyorum. Tarım ürünleri karşılığında da karşı taraftan dokuma maddesi satın almaktadır. Biraz daha farklılaştıralım ilişkiyi ve tekstil fabrikasını tarım ürünleri üreten ülkeye kuralım. Burada bir sanayileşme vardır. Fakat yine varsayımımı da makinelerin bir önceki ürünlerini, dokuma maddelerini ihraç eden ülkeden satın alındığını varsayalım.

Belirli ölçüde sanayileşme vardır ama, dokuma makinelerinin üretimi bakımından sanayileşememe söz konusudur. Aslında sanayileşememeyi veya daha doğru deyimle sanayileşmeyi şu şekilde tanımlamak mümkün. Eğer ülkede yatırım malları üretilebiliyorsa, eğer ülkede temel sanayi gerçekleştirilebilmişse, eğer ülkede bu temel sanayiye bsleyebilecek bir teknoloji yaratma ve üretme süreci söz konusu ise o zaman gerçek sanayileşme vardır.

Aksi halde tüketime yönelik bir sanayileşme süreci içinde yatırım mallarının ve teknolojinin dışarıdan ithal edilmesi halinde bir anlamda sanayileşme vardır ama, ileri sanayileşme ve ileri sanayileşmiş ülkeler düzeyine ulaşma bakımından, orada daha sanayileşme gerçekleşmemiştir. Ben sanayileşme sürecini daha çok bu anlamda ele almak istiyorum. Türkiye'de sanayileşememe sürecini iki unsur etkilemiştir. Tebliğin ana fikri Türkiye'de bugünkü iktisadi iç düzen sabit veri olarak kabul edildiği takdirde ve bugünkü uluslararası iktisadi düzen sabit veri olarak kabul edildiği takdirde Türkiye'de sanayileşmeden daha çok sanayileşememe sürecinin egemen olacağı şeklindedir.

Yani, Türkiye bugünkü haliyle belki bazılarının anladığı biçimde veya bazılarının göz boyadığı biçimde sanayileşmiş olacaktır ama gerçekte sanayileşemeyecektir ve sanayileşememe süreci de devam edecektir. Bu soyut cümleleri, şöyle bir örneklerle daha somutlaştırmak mümkün. Türkiye'nin dokuma sanayilerinde sanayileşmesi, bugünkü ileri sanayileşme kavramı içinde yetersizdir. Tür-

kiye'de böyle bir sanayileşme gerçekleştirmek lazımdır ki, bu sanayileşme yatırım mallarına ve özellikle ileri teknolojiyi üretmeye yönelik olmalıdır. Bugünkü iç iktisadi düzen içinde ve uluslararası iktisadi düzen içinde, bunun olanaksız olduğunu belirtmek istiyorum ve bunu tebliğimde irdelemeye saptamaya çalıştım. Konuyu tarihi gelişim süreci içinde ele alacağım ve benden önce konuşan değerli arkadaşım Orhan KURMUŞ'un belirttiği unsurlara değinmeden Osmanlı dönemini daha genel çizgileriyle vermeye çalışacağım.

Tebliğin bundan sonraki bölümü Osmanlı döneminde sanayileşememe süreci ve Türkiye Cumhuriyeti'nde sanayileşememe süreci biçiminde ikiye ayrılıyor. Bunu daha çok, ben uluslar arası iktisadi ilişkiler bakımından ele alacağım. Bugünkü iktisadi düzenin, bugünkü az gelişmiş kapitalist düzenin savrukluğu ve plansızlığı çerçevesi içerisindeki sanayileşememe sürecini bir yana bırakacağım. Çünkü, bu konu özellikle yatırılabilir fazlanın israfı ve planlı bir şekilde yatırıma yönelmemesi bir sorunla ayrı bir tebliği gerektirecek genişlikte, ben daha çok Türkiye'deki iç iktisadi düzeni ve uluslararası iktisadi ilişkilerin gelişim süreci içinde sanayileşememe sürecini vermeye çalışacağım.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan 16. yüzyıl başlangıcında iktisat tarihçilerinin saptadığı bir olgu var. Bu olguya göre belirli bir sermaye birikimi mevcuttur Osmanlı İmparatorluğu'nda. Halil Eliaçıklı olsun, Halil Sahilli olsun, Fahri Dağıstan olsun bunlar Osmanlı İmparatorluğu'nda sermaye birikiminin mevcut olduğunu saptamış bulunmaktadırlar. O kadar ki 40-45 tezgâha sahip Bursa'da dckuma esnafı vardır. Edirne'de durum aynı, Şam'da durum aynı, Ankara'da benzer bir birikim var. Yine 16. yüzyıl başlangıcında özellikle toplumsal yapının bozulması tımar sisteminin bozulmasında belirlenen sosyal sıkıntılar ve bozukluklar sonunda şehirlere doğru büyük bir akın vardır.

1614 yılı Osmanlı tarihinde büyük Kaçgun yılı diye anılır, bir başka deyimle şehre doğru, özgür işgücünün yöneldiği birikimin başladığı bir süreç de var. Bir tarafta sermaye birikimi var, öteyanda da serbest, özgür, iş gücünü her an satmaya hazır emek var. Hatta o kadar ki bir boğaz tokluğuna Celali ordularına katılacak kişiler var. Bunlar Leventler, Çiftbozan Leventler, genç insanlar ve her biçimde çalışmaya hazır insanlar. Bir tarafta sermaye var, bir tarafta emek var, fakat sanayileşme, daha doğrusu kapitlistleşme sürecinin olmadığını tesbit ediyoruz.

Buna cevap olarak benim kişisel olarak vermiş olduğum görüş şudur. Türkiye'de o tarihlerde sanayileşme sürecinin olamayışının kapitalistleşme sürecinin olamayışının nedeni sanayi sermayesi-

nin kârlılık oranının düşük olmasıdır ve Türkiye'de o tarihte böyle iktisadi ilişkiler vardır ki oralara yatırılan sermaye daha fazla kâr getirmektedir. Gayri menkule yatırılan para fazla kâr getirmektedir. Rantı yüksektir, iltizama yatırılan para büyük kâr getirmektedir, ithalat ve ihracata yatırılan para fazla kâr getirmektedir. Dolayısıyla öyle bir süreç başlamıştır ki Osmanlı İmparatorluğu'nun batı ile olan ilişkilerinde Osmanlı İmparatorluğu'nda yavaş yavaş mamul madde satın alan ve ham madde satan bir ülke durumuna oluşmaya başlamıştır.

Bu sürecin 2 yüzyıl kadar, daha doğrusu 19. yüzyılın başlangıcına kadar Osmanlı Sanayiini mevcut sanayiine sarsmadan devam ettiğini görüyoruz. Fakat 19. yüzyılda özellikle Avrupa'daki sanayi ihtilalinin sonuçları İngiltere'de ve Fransa'da kendisini göstermeye başladıktan sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nda bu sürecin daha da yoğunlaştığını tesbit ediyoruz. Bu sürecin başlamasında üç unsur kendini etkili olarak göstermiştir. Bir tanesini sayın arkadaşımın bahsettiği 1838 ticaret sözleşmeleriyle başlayan, 19. yüzyıl ticaret sözleşmeleri adı altında adlandırdığımız sistemdir ve bu sistem 1838 ticaret sözleşmesiyle 1929'a kadar devam etmiştir. Şöyle böyle 90 yıl Osmanlı Türk dış ticaretinde çok düşük gümrüklerin uygulandığı ve birkaç istisna dışında bütün malların Türkiye'ye ithal edilebildiği, miktar kısıtlamasının yapılmadığı serbest ticaret sisteminin uluslararası ilişkilerde uygulandığı bir sistemdir. Bu sistem içinde Osmanlı sanayi batıdan gelen harcıalem ucuz ve makine ile üretilen, kol ile değil fakat yine organik enerji ile, organik enerji de değil; inorganik enerji ile üretilen batı sanayi ürünlerinin pazarı olmuştur. Bu sanayi ürünleri karşısında da Osmanlı sanayi artık yeşerme, palazlanma olanağını bulamamıştır. Yine kârlılık işin içine girmektedir. Türkiye'de üretme yerine, dışardan satın alarak Türkiye'de bunu satma, yani ithal etme daha kârlı olduğu için sermaye birikimi sanayide değil de, başka kârlı alanlara yönelik bir faaliyet göstermiştir. Bu süreci hızlandıran iki oluşum daha vardır. Bunlardan bir tanesi değerli arkadaşımın da bahsettiği yabancı sermaye yatırımlarıdır.

Fakat yabancı sermaye yatırımları Osmanlı İmparatorluğunda öyle alanlara yapılmıştır ki, daha çok bu süreci hammadde satma, yiyecek maddeleri satma, ve mamul madde satın alma sürecini hızlandıracak alanlara yapılmıştır. Kan damarları gibi demir yollarına yapılmıştır, limanlara yapılmıştır, ham madde alanlarına yapılmıştır ve çok küçük bir kısmı % 10-15 gibi bir kısmı da belirli sanayi faaliyetlerine yapılmıştır ama, sanayi faaliyetlerinin bir çoğu da daha çok büyük şehirlerin tüketimine yönelik havagazı ve elektrik gibi alanlardır.

İkinci yani birincisi ticaret sözleşmeleri, bu ticaret sözleşmelerinin sürecini hızlandıran yabancı sermaye yatırımları ve üçüncü oluşumda dış borçlardır. Osmanlı imparatorluğu yapmış olduğu dış borçlarla iktisadi kalkınmasının dış finansmanını gerçekleştirememiştir. Dış borçlar üzerinde Siyasal Bilgiler Fakültesi Doçentlerinden Kurthan FİŞEK'in yapmış olduğu bir çalışmada ana çizgileriyle saptadığımız göre, ancak alınan dış borçların % 5'i demiryollarına gitmiştir. Onun dışında, ya eski borçların ödenmesi veya emisyon biçiminde hiç borç almama veya cari giderleri karşılama biçiminde kalkınmanın finansmanında değil de genellikle tüketimde kullanıldığını saptamış bulunuyoruz.

Tüketimde kullanılması demek tekrar mamul madde satın alınması demektir ve dolayısıyla sürecin yeniden hızlanması demektir. Özetleyecek olursak Osmanlı döneminde dış ilişkilerimiz öyle bir gelişmişti ki, Osmanlı İmparatorluğu hammadde ve yiyecek maddeleri satan, mamul madde satın alan bir ülke durumuna dönüşmüştür. Bu süreç içinde sanayileşmenin olması, gerçekleşmesi özellikle temel sanayinin kurulması olanaksızdır. 1913-1915 sanayi sayımından da saptayabildiğimize göre Osmanlı İmparatorluğunda temel sanayii yoktur, izabe fırınları yoktur yakın pazar için gıda sanayinin hakim olduğu ve dokuma sanayinin hakim olduğu bir sanayii vardır.

Bütün makineler İzmir'de kurulan (İzigonist) fabrikasının kurmuş olduğu montaj sanayiinin dışında, bütün makineler yurt dışından ithal edilmektedir ve Osmanlı Ülkesi, Cumhuriyet dönemine sanayileşmemiş geri ve tarımsal açıdan dışa ve hammadde açısından dışa bağlı bir iktisadi yapı devretmiştir. Burada dışa bağımlılık üzerinde de durmak istiyorum. Genellikle bir çok iktisatçı «bugünkü uluslararası düzen içinde bağımsız bir iktisadi birim düşünülemez» demektedirler. «Bağımlı bir dünyada yaşıyoruz» demektedirler.

Fakat gerçekte bağımlılığın niteliği üzerinde durmamaktadır, bu oluşumda bu iddiada. Bağımlılık iki çeşittir, az gelişmiş ülkelerin biçiminde belirlenen bağımlılık başkadır, gelişmiş ileri sanayi ülkelerinin bağımlılığının niteliği başkadır. Az gelişmiş ülkeler temel sanayii kuramadıkları ve kendi içinde dinamiğe sahip bir iktisadi yapıya kavuşamadıkları için dışarıdan mamul maddeleri ve teknolojiyi satın almaktadırlar. Dışarıya da, hammadde ve yiyecek maddeleri satmaktadırlar.

Bunun tam tersi sanayileşmiş ülkelerde olmaktadır. Yani dışarıya teknoloji ve mamul madde satılmaktadır, dışarıdan da hammadde ve yiyecek maddeleri satın alınmaktadır. Dolayısıyla, bağımlı dünyada herkesin bağımlı olduğu dünyada bağımlılığın çeşidi üzerinde durmak ve ona göre karar vermek gerekir. Nasrettin Hoca'nın hikâyesini

hatırlatmak isterim. «Herkes ölür ama başka bir biçimde, oh birazda biz ölelim» demesi vardır ya Nasrettin Hoca'nın biraz da biz bağımlı olalım görüşü bende hakimdir. Bu biçimde bir bağımlı ülke olmaksızın ileri gelişmiş ve sanayileşmiş bir ülke olarak bağımlı olmak, diğer ülkelere bağımlı olmak hem ekonominin dinamiği bakımından daha yararlıdır, daha tercihe şayandır, hem de iktisadi ve toplumsal yapının sıhhati bakımından daha tercihe şayandır.

1923 de almış olduğumuz yapıyı Kurtuluş Savaşı'nı vermiş olmamıza rağmen, hemen değiştiremediğimizi saptıyoruz. Bu süreç içinde Kurtuluş Savaşı, Ermeni, Rum ve yabancı tüccarın yerini alan Türk tüccarının bir nemalanması biçiminde sonuç vermiştir. Bir başka deyimle İzmir İktisat Kongresi'nde ve daha sonraki çabalardan da gördüğümüze göre Osmanlı döneminde mamul madde satın alma, hammadde ve yiyecek maddelerini satma sürecinin içinde hakim unsur olan yabancı ve azınlık tüccarın yerine Türk müslüman tüccar geçmiş ve yapının niteliği, bu ilişkilerin niteliği, yapıyı tersine çevirme bakımından bir çaba sarfedilmiştir 1930'a kadar.

1930 da 1929 buhranının etkisiyle ilişkilerin batı kapitalizminin son derece zayıf olduğu tarihi gelişim süreci içinde zayıf olduğu bir dönemde Türkiye'de devletçilik denemelerinin başladığını ve sanayileşme çabalarının ortaya çıktığını görüyoruz. Fakat, burada da gerçekleştirilmeyen 2. planda da ara malları ve temel sanayiye kayan bir sanayileşme süreci olmasına karşın 1. planda daha çok tüketime yönelik bir sanayileşme söz konusudur ve tarımla birlikte alınmadığı ve tarımdaki artının sanayiye aktarılması biçiminde bir planlama ön görülmediği için bütün çabalarına rağmen devletçilik politikası belki 2. Dünya Savaşının da araya girmesiyle gereken sanayileşmeyi Türkiye'ye verememiştir. 2. Dünya Savaşından sonra sürecin mamul madde, satın alma ham madde ve yiyecek madde satma sürecinin yoğunlaştığını saptıyoruz.

O şekilde yoğunlaşmaktadır ki, Türkiye yine dışarıdan dış borç almaktadır. Türkiye yine 1950 lerden sonra özellikle yabancı sermaye yatırımlarına izin vermiştir ve nihayet 1963 yılında 1838 ticaret sözleşmesine benzer fakat derece itibarıyla farklı bir ilişki içine girmiştir, Avrupa ülkeleriyle.

Türkiye'nin özellikle 1963 ve 1970 yıllarında imzaladığı Ankara Anlaşması ve katma protokolle kurmuş olduğu Avrupa ülkeleriyle, 6 larla (ve şimdi 9 larla) kurmuş olduğu genel düzen şudur. Türkiye 6 larla (veya 9 larla) arasında olan gümrükleri ve miktar kısıtlamalarını belirli süreler içinde ortadan kaldıracaktır. Burası Avrupa diyelim, burası da Türkiye. Aradaki gümrükler ve miktar kısıtlamaları belirli sınırlar içinde 12 ile 22 yılda kalkacaktır.

Ortak pazarla ilişkilerimizin 1. yönü budur. Dolayısıyla sanayi ürünlerinde Avrupa mamul maddeleri Türkiye'ye bu süreler içinde belirli indirimlerle 12 ve 22 yıl içinde (sıfır) gümrükle girecektir. Ortak pazarla olan ilişkilerimizin 2. yönü Avrupa'nın etrafındaki gümrük tarifesiyle yine belirli süreler için 12 ile 22 yıl süre içinde Türkiye'ye de uygulanmasını, arada % 15 fark olduğu takdirde Türkiye'nin 3. devletlere karşı bu sefer Avrupa ortak pazarının gümrük zırhını kabul etmesidir. Gümrükleri himaye bakımından kontrol ettiğimiz zaman bakıyoruz ki ortak pazarın gümrükleri özellikle sanayi alanında Türk gümrüklerine oranla düşüktür ve dolayısıyla belirli süreler içinde ve nihayet 12 ve 22. yılın sonunda Türkiye ortak pazarını yani ileri ölçüde sanayileşmiş olan ülkenin, ülkeler topluluğunun gümrüğünü 3. ülkelere karşı, Japonya'ya karşı, Rusya'ya karşı, Amerika'ya, İran'a karşı uygulamak durumunda kalacaktır.

Bu iki yönüyle arada miktar kısıtlamalarının kalkması ve gümrüklerin kalkması ve ortak bir gümrük tarifesiyle Türkiye Ortak Pazar'ın içine yamamış olmaktadır. Bunun ölçüleri bu serbest ticaretin etkileri son derece önemlidir ve yaptığımız hesaplara göre özellikle rekabet yetenekleri bakımından Türk sanayiinin (1960 lardan sonra ithal ikamesi için gelişmiş) düşünülmeden kurulmuş olan Türk sanayiinin) Ortak Pazar ülkeleriyle rekabet etme olanağının bulunmadığı ve aynı 1860 larda olduğu gibi bazı sanayilerin çok rahatlıkla ortadan kalkacağı sonucuna varmak mümkündür. Bunun sıkıntıları kendisini şimdiden hissettirmeye başlamıştır.

Nitekim Ticaret Bakanlığına yapılan müracaatlardan anlıyoruz ki bir çok sanayide, belirli malların 12 yıllık listeden 22 yıllık listeye alınması için müracaatlarda bulunmaktadır. Bu süreci özetleyecek olursak, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sürecin benzeri bir sürecin halen mevcut olduğunu, fakat nitelik itibarıyla olmasa bile, decere itibarıyla bazı farkların bulunduğunu saptayabiliriz. Bunların hammaddeler ve yiyecek maddeleri ihracatına ilaveten işgücü ihracının 2. Dünya Savaşı'ndan özellikle 1960 lardan sonra başladığını saptıyoruz.

Türkiye bilindiği gibi yurt dışına işgücü ihraç etmektedir. Bir başka gelişme de mamul madde ithaline ilaveten teknoloji ithalinin de olduğunu saptıyoruz ve mamul maddenin yapısında da ithal edilen mamul maddelerin yapısında da bir değişiklik olduğunu görüyoruz. Bir zamanlar tüketim malları ithal eden Türkiye, ithal ikamesi politikası sonunda tüketim malları yerine ara malları, yatırım malları ithal etme durumunda kalmıştır. Yine mamul madde biçiminde mallar ithal edilmektedir ama, tüketim mallarının payı azalmaktadır.

Bu arada Türkiye bazı tüketim mallarını da ithal eder duruma gelmiştir.

Nitekim istatistiklerden tespit ettiğimize göre, sanayi ürünlerinin Türk ihracatında payının eskiye oranla yükseldiğini görüyoruz. Fakat bunlar genellikle ara malları, özellikle yatırım mallarının ihracı biçiminde değildir. Dokuma, deri ve bazı talepler biçiminde belirlenen tüketim mallarının ihracı biçimindedir. Burada dikkatinizi uluslararası iş bölümünün üzerine çekmek istiyorum. 19. yüzyıldaki iş bölümünden farklı bir iş bölümünün dünyaya hakim olduğunu saptamaktayız. Öyle bir duruma gelmiştir ki dünya uluslararası ilişkiler bakımından, artık ileri ölçüde sanayileşmiş olan ülkelere mamul maddeleri ihraç etmekten daha çok, çeşitli nedenlerle ve buraya çokuluslu şirketlerin vakasını da sokmak suretiyle, yerinde üretim yaparsak o pazara hakim olma çabalarını gösterdiklerini saptıyoruz.

CocaCola'yı çok iyi örnek olarak vermek mümkün, Amerika'da Coca-Cola'yı üreten şirketlerle Türkiye'ye ihraç etmektense, bu tamamen bir işletme hesabıdır, kârlılık hesabıdır. Türkiye'de Coca-Cola fabrikasını kurmak suretiyle makine ve belirli teknik bilgiyi Türkiye'ye satarak şişe ve şişeleme kısmını maliyetteki Türkiye'ye bırakmak suretiyle Türk pazarına hakim olma olanağı buluyor. Dolayısıyla uluslararası iş bölümünde çok uluslu şirketlerin çeşitli nedenlerle hakim olduğu pazarlara bu sefer şişeleme ve küçük ölçekli yatırımlar yapmak suretiyle yabancı ulusal pazarlara sahip olma, hakim olma çabasını güttüklerini saptıyoruz. Çok uluslu şirketler 2. Dünya Savaşı'ndan sonra kendisini gösteren bir olgu, daha önce de var. Fakat hakim bir olgu değil, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle 1960 lardan sonra çok uluslu şirket vakası dünya ekonomisine hakim.

Çok uluslu şirket dendiği zaman, aslında bir şirketler salkımı manzumesini anlamak lazım. Ana şirket çeşitli yavru şirketler aracılığı ile uluslararası piyasaya hakim olma çabası içinde. Bu çok uluslu şirketlerin ham madde, özellikle Kimya Mühendislerini ve Jeologları ilgilendiren bölümü ki, madenler alanında. Çok uluslu şirketlerin yatırımlarının az gelişmiş ülkelere hammadde ve madenler alanında yapıldığını tesbit ediyorduk. Fakat son gelişmeler çok uluslu şirketlerin imalat sanayiinde de sırf oradaki pazarı tutma başkasına kaptırmama çabasıyla imalat sanayiinde de yavru şirketler kurmak suretiyle, duruma hakim olma çabasında olduklarını gösteriyor.

Bunların en iyi örneklerini ilaç sanayiinde ve lastik, plastik sanayiinde görmek mümkün. İmalat sanayiinde çok uluslu şirketlerin mahalli piyasayı elden kaçırmama en azından Good-Win'ini en azından ismini orada duyurma çabasını gösterdiklerini görüyoruz. Türkiye'de bilindiği gibi 3 tane

yabancı sermayeli şirket var, lastik sanayiinde ve herbiri aslında Türkiye'yi 4 defa lastikle çevirecek üretim yapabilecek kapasitede bu şirketler.

Fakat Türk pazarını bölüşme ve belirli bir miktarda üretim yapma suretiyle ve Olyhopol siyasetini uygulamak suretiyle kârlılığı devam ettirme çabası içindeler. Bu uluslararası iş bölümünde Türkiye nerede yer alacak? Bu sorun üzerinde düşünmemiz lazım. Türkiye teknolojiyi ve yatırım mallarını ithal eden bir ülke durumunda kalacak mı ve dolaşısıyla belirli tüketim mallarını ihraç edebilecek bir durumda mı kalacak, yoksa tam sanayileşmeyi, gerçek sanayileşmeyi sağlamak suretiyle Türkiye uluslararası işbölümünde ileri sanayileşmiş ülkeler arasında mı yer alacaktır. Bence Türk halkının 20. yüzyılda seçmesi gereken, seçim yapması gereken en önemli sorun bu.

Biz Türk halkı olarak «tarımda mı kalacağız, biraz abartarak söylüyorum; dokuma tekstil üreten, dokuma sanayiini gerçekleştirmiş fakat makineleri ve teknolojiyi dışardan alan bir ülke durumunda mı kalacağız, yoksa bütün bunları bir kenara bırakarak ileri teknolojiyi üreten yatırım mallarını üreten gerçek sanayileşmiş bir ülke mi olacağız?»

Türk halkının seçimi 20. yüzyıl tamamlanırken budur. Seçmesi gereken ve karar vermesi gereken sorun budur. Benim gözlemim şudur ki Türkiye bugünkü dış ilişkiler çerçevesi içinde dışardan mamul madde, teknoloji ve yatırım malları satın alan, dışarıya hammadde, yiyecek maddeleri ve biraz da tüketim maddeleri satan bir ülke durumunda kalacaktır. Bu ilişkiler özellikle Türkiye-AET ilişkileri baki kaldığı sürece.

Bu ilişkilerin uluslararası ilişkilerin değiştirilmesi benim kanımca gereklidir. Türkiye'de gerçek sanayinin, teknolojinin ileri teknolojinin ve yatırım mallarına yönelik bir sanayinin gerçekleştirilmesi Türk halkının ancak kurtuluşu bu olacağı, bunu sağlamaya bağlıdır, başka bir tür sanayileşme aslında sanayileşememe demektir.

Sözlerimi «Berlin'de Canaze Merasımı» adlı kitapdan bir pasajla bitirmek istiyorum. «Afrika'da bir köy var. Ora yerlileri, timsah dolu sulara diz boyu girip balık avlarlar. Avladıkları balıkları da bitişikteki köye satarlar. Bitişikteki köyün de tek sanayi kolu tahtadan bacak yapımıdır.» Hepinize sabrınızdan dolayı teşekkür eder saygılar sunarım.

Türkiye Sanayiinin Bugünkü Yapısı

Tebliğî Sunan : Dr. Yalçın KÜÇÜK

I — Türkiye Sanayii : Enflasyonun Nedeni ve Sonucu

Bugün Türkiye Sanayii, Türkiye'deki enflasyonist baskının en başta gelen nedeni durumunda, Sanayiinin yapısı, enflasyonist eğilimin ortaya çıkmasında ve devam etmesinde en başta gelen etkenlerden birisi. Çünkü enflasyon, para ve kredi hacminin ekonomideki reel gelişmelerden çok daha hızlı bir biçimde genişletilmesinden doğuyor. Para ve Kredi hacminin hızlı bir biçimde genişlemesi ise sanayiinin zorlamasından ileri geliyor.

Bunu şöyle söylemek de mümkün; Türkiye'de enflasyonu durdurmak kolay, ancak Türkiye'de enflasyonu durdurmak için sanayiinin gelişmesini durdurmak zorunlu, sadece sanayiinin gelişmesini durdurmak değil. Aynı zamanda, enflasyonu durdurmak için sanayide çok büyük iflaslara razı olmak gerekiyor.

Bu söylenenlerin gerekçeleri çok basit ve basit olduğu kadar da ortada; Devlet Plânlama Teşkilâtı tarafından yapılan yeni bir açıklama, özel kesimin yapmayı planladığı 56,1 milyar liralık yatırımın 33,7 milyar liralık bölümünün kredilere dayandığını gösteriyor. Özel kesimin yatırım tekliflerine göre ve ortalama olarak, her yatırımın yüzde 60'ı kredi ve başka bir deyişle gerçekleştirilecek.

Bu çok yüksek bir oran, bu oranı sağlamak için para hacmi ile kredi tavanını devamlı olarak genişletmek zorunlu. Devamlı olarak enflasyon yapmak gerekiyor.

Ancak DPT'nin bu araştırmasındaki bilgiler gerçekleri tam yansıtmıyor. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası ile kredi ilişkisindeki özel kesim işletmeleri üzerinde yapılan bir araştırma, özel kesim işletmelerinin öz sermayelerin yüzde 96'sı oranında borç ile çalıştıklarını ortaya koyuyor. Bu oran ABD ekonomisinde yüzde 96, Batı Alman ekonomisinde yüzde 38. Bu karşılaştırma, Türkiye'de özel sanayiinin borçla yatırım yapıp geliştiğini gösteriyor. Borç ise kredi ve para hacminin gelişmesini zorunlu kılıyor. Bu ise enflasyonu dolayısıyla

Türkiye sanayiinin yapısı devamlı olarak enflasyon gerektiriyor.

İş bu kadar değil borç faizle sağlanıyor. Resmi faiz oranı, masraflarla birlikte, yüzde 18'i buluyor. Ancak fiili oranının yüzde 30'u aştığı biliniyor. Her yatırım, bu kadar yüksek faiz oranının ötesinde bir karşılık oranına ulaşmak zorunda. Bu yüzden, büyük ölçüde kredi ve dolayısıyla faiz yükü ile karşılaşan Türkiye sanayii, diğer ülkelerden çok daha yüksek bir sömürü oranını gerçekleştirmek zorunluluğu altında kalıyor. Bu ise fiyatların daha da yükselmesi demek oluyor.

II — Özel Mülkiyet Egemen

Birinci tablo son 23 yıl içinde sanayideki değişimini çok açık bir şekilde ortaya koyuyor. Bu tablo Doç. Dr. Uğur Korum'un yapmış olduğu bir çalışmadaki istatistiklere dayanılarak hazırlandı. Tablo giderek Türkiye'de özel mülkiyetin imalat sanayiine egemen olduğunu ortaya çıkarıyor. Artık sanayii, esas yapısı itibarıyla, bir özel mülkiyet alanı haline gelmiştir.

Tablonun ortaya çıkardığı iki önemli nokta daha var. Bunlardan birisi birinci ve ikinci plânlar arasındaki fark Birinci plân sanayide kamu mülkiyetini artırma yönünde önemli adımlar sağladı. AP ve 12 Mart hükümetleri zamanında uygulanan ikinci plân bu eğilimi tersine çevirdi.

Yalnız burası o kadar önemli değil. Önemli olan nokta üretim araçları içinde ara malları sanayilerindeki durum. Bu sanayilerde kamu mülkiyeti hâlâ, yaradan fazla nedeni üzerinde düşünmek son derece açıklayıcı oluyor. Ara malı sanayileri, büyük ölçek ve ileri teknoloji gerektiriyor. Görece olarak küçük ve geri teknoloji ile üretim pahalıya elde ediliyor. İşin bir yanı, burası. Diğer yanı ise, ara malı sanayilerin üretiminin diğer sanayiler tarafından kullanılması, diğer sanayilerde ise özel mülkiyet hakim. Mekanizma açık; özel kesim, pahalı üretimi kamu mülkiyeti altında yaratıp, bunun özel kesime maliyetinin altında satılmasını sağlaya-

rak, kendi kârlarının artmasını garanti altına almış oluyor. Bu durum, kamu işletmelerinin neden zararlı çalıştıklarının gösteren önemli bir faktörü açıklıyor.

III — Tüketim Araçları Sanayii Genişleme Sınırına Ulaştı

İkinci tablonun gösterdikleri şunlar; tüketim araçları sanayinin gelişme hızı gittikçe düşüyor. Düşüş nedeni, belirli gelir bölümünde tüketim araçları sanayiinde pazarın hızla geliştirilmemesi. İkinci plân dönemindeki durum bunu çok iyi gösteriyor. Özel kesimin tüketim araçları sanayiine pazar sağlayabilmek için kamu kesimi tüketim araçları sanayilerinin genişlemesi fiilen durdurulmuş. Buna rağmen tüketim araçları sanayiinin genişleme hızı yavaşlıyor.

Bu yüzden üretim araçları sanayiine dönüş kaçınılmaz oluyor. Ancak üretim araçları sanayiinde üretim ölçeği ve dolayısıyla yatırım hacmi daha geniş olmak zorunda. Bu da bir yandan, daha büyük finansman sorunları ile pazar sorunlarına yol açıyor. Finansman sorunu, içerde sömürü oranını artırmaya, 12 Mart ve benzeri denemelerle ücretleri dondurmaya yol açıyor. Pazar sorunu ise emperyalist ekonomilerinin itirazları ve karşılıklı sürtüşmelere neden oluyor. Son yıllarda Ortak Pazar ile ilişkilere sanayicilerin de itiraz etmelerinin temel nedeni burada. Türkiye'nin kendi Doğu ve Güneyinde ticaret yapacak geri ekonomiler aramasının da nedeni burada. Sanayiinin yapısı, bunu zorluyor.

IV — Türkiye Sanayiinde Tekelleşme Eğilimi Hızla Artıyor

Bunun için yeni bir çalışmadan söz edeceğim. Prof. Dr. Haydar Kazgan'ın yaptığı çalışmaya göre Türkiye'de şirketleşme, yani şirketlerin kurulmasından çok, eski şirketlerin sermaye arttırarak büyümesinden ileri geliyor. 1954-1971 yılları arasında kapsayan bu çalışma bir de şunu ortaya koyuyor:

Enflasyonist eğilimlerin arttığı yıllarda şirketleşme ve özellikle eski şirketlerin büyümesi, çok daha hızlanıyor. Bu da, enflasyon ile Türkiye Sanayii arasındaki ilişkiyi bir kez daha doğruluyor. Enflasyon, kârların artmasına ve dolayısıyla da mevcut şirketlerin büyümesine yol açıyor.

V — Gittikçe Daha Çok Dışa Bağımlı

Daha önce Makina Mühendisleri için hazırladığım çalışmayı tekrarlamadan şunu söyleyebilirim: Sanayii, gittikçe daha çok dışa bağımlı hale gelmiştir. Ödemeler dengesi sorunlarının en çok Sanayi Odalarını ürkütmesinin nedeni budur. Çünkü artan ölçüde dış kredi bulunmadığı takdirde, Türkiye imalat Sanayii durmak sorunu ile karşı karşıya kalamaz.

VI — Özetin Özeti

Türkiye Sanayii, başkalarının parası ile kurulan, özel ellerde yoğunlaşan tekelleşme eğilimleri artan ve tüketim malları sanayiini genişletmenin sınırlarına ulaşmış ve artan hızla dış ekonomilere bağlanan bir yapıya sahiptir.

TABLO : I

İMALAT SANAYİİNDE KAMU KESİMİNİN PAYI (ÜRETİM HACMİNE GÖRE YÜZDE)

	1950	1963	1967	1973
Tüketim Araçları	52,1	38,7	48,7	33,0
Üretim Araçları	45,6	52,1	45,2	39,5
Ara Malları	36,2	60,9	58,2	16,6
Yatırım Malları	73,6	33,9	23,7	16,6
Toplam	50,5	44,1	47,3	36,7

TABLO : II

İMALAT SANAYİİ YILLIK ORTALAMA ARTIŞ HIZLARI (İSTİHDAM HACMİNE GÖRE)

	Tüketim Kamu	Malları Özel	Sanayii Toplam	Üretim Kamu	Araçları Özel	Sanayii Toplam	İmalat Sanayii Kamu	Özel	Toplam
1950 - 1963	4.30	6.20	5.35	5.65	9.55	7.40	4.80	7.30	6.10
1963 - 1967	6.35	3.85	4.95	5.60	11.15	8.65	6.05	6.80	6.45
1967 - 1973	1.00	6.25	4.05	6.85	14.75	11.75	3.65	10.45	7.75

Enerji Politikası

Tebliğî Sunan : Teoman KÖPRÜLÜLER

1973 yılı sonlarında petrol üreten ülkelerin OPEC adı altında örgütlenmeleri ve petrol fiyatlarını 4 misli artırmaları dünyada enerji bunalımını en önemli sorun haline getirmiştir.

Ayrıca ulusların kendi doğal kaynaklarına dayanan enerji yatırımlarının ulusal çıkarlara ne kadar ters düştüğü kesinlikle kanıtlanmıştır.

Türkiye gibi kalkınmakta olan ülkelerin sanayi politikasını saptarken enerji politikasını da birlikte düşünmek gereği bu olay sonucu bir daha belirlenmiştir. Ülkemizde bugüne kadar bu ilkeye ters uygulamalarla sanayi üretimi enerji yetersizliği nedeniyle olumsuz yönden etkilenmiştir.

Enerji politikamızın saptanması yıllar önce tartışılmaya başlanmış, ancak önemi tam anlamıyla kavranamamış ve enerji politikamız ulusal önceliklere göre yürütülmemiştir. Artan enerji talepleri petrole dayandırılmıştır. Kısa vadede petrol yerine kömür ve hidrolik enerjinin ikâme edilebilme olasılıkları araştırılmalıdır. Bu olasılık vardır, uzun sürede ise nükleer enerjiden faydalanma yoluna gidilmelidir.

Enerjinin Tanımlanması

Bilimsel olarak enerji, bir maddenin veya maddeler sisteminin iş yapma yeteneği şeklinde tanımlanır.

Enerji Kaynaklarının Sınıflandırılması

Enerji kaynakları iki gruba ayrılmaktadır:

A — Birincil enerji kaynakları, doğrudan faydalanan enerji kaynaklarıdır.

- 1 — Güneş Enerjisi
- 2 — Gel-git Enerjisi

3 — Jeotermik Enerjisi

4 — Nükleer Enerji

5 — Bitümler

a) Doğal yanıcı gaz b) Bitümlü Şist c) Petrol

6 — Probitümler

a) Taşkömürü b) Linyit kömürü c) Diğer kömürler

7 — Hidrolik enerji

8 — Odun bitkisel artıklar ve tezek

B — İkincil enerji kaynakları: Birincil enerji kaynaklarından yararlanılarak elde edilen enerji kaynaklarıdır.

1 — Kömür ürünleri

a) Şehir gazı b) Kok kömürü c) Briket

2 — Elektrik

Ülkemizde birincil enerji kaynaklarından petrol, taş kömürü, linyit kömürü ve hidrolik enerjiden, ikinci enerji kaynaklarının ise bütün türlerinden faydalanılmaktadır.

DÜNYA ENERJİ DURUMU VE TÜRKİYE'NİN ENERJİ AÇISINDAN DÜNYA ÜLKELERİ İÇİNDEKİ YERİ

Dünya toplam enerji üretimi 1961 yılında 4270 milyon/ton iken 1970 yılında 7001 milyon/ton'a çıkmıştır. 10 sene içerisinde enerji üretimi % 64 artmıştır.

Enerji üretimi pozisyonunda 10 senelik gelişim ise şöyle olmuştur.

Yıllar	Kömür	Ham Petrol	Tabii Gaz	Hidrolik ve Nükleer Enerji
1961	47	35	16	2
1965	43	38	17	2
1970	34	43	21	2

Tabloda izlendiği gibi toplam dünya enerji üretimi sağlayan 4 ana grubun paylarında 1961, 1965 ve 1970 yıllarında bazı değişiklikler olmuştur.

Bu süreç zarfında taş kömürü ve linyitin payları azalırken, ham petrol ve tabii gazın payları yükselmiştir. 1961-1970 arasında dünya ülkeleri maliyeti daha yüksek olan kömür üretiminden daha kullanışlı ve ucuz maliyetli diğer enerji çeşitlerine ağırlık vermiştir, tabi bu durum petrole yapılan zamlara kadar sürmüştür.

20 yüzyılın başından itibaren petrol, ekonomik hayatta giderek daha etkin bir rol almış ve günümüzde insanlığın vazgeçmeyi kolayca düşünemiyecği temel bir madde haline gelmiştir.

Bugünün dünyasındaki ekonomik ve sosyal aktivitenin en mühim unsurlarından biri olan geniş ve çeşitli ulaşım olanakları, petrolün ulaşım araçları yakıtı olarak kullanılmasının sonucudur. Aynı zamanda dünya endüstrisinde çok önemli bir yer işgal eden otomotiv endüstrisi ile beraber büyümüş ve onun getirdiği olanaklar yönünde şekillenmiştir. Petrolün endüstri ve enerji yakıtı olarak değeri ise süratle artmış ve bilinen yakıtların tümünü geride bırakmıştır.

Bu gelişmenin başlıca nedenleri, petrolün üretim maliyetinin düşüklüğü, enerji/ağırlık oranının büyüklüğü, yanmadan sonra taşınması gereken katı artıklar bırakmaması, sıvı halinde oluşunun büyük ölçüde nakliyelerde kolay ve ucuz çözümler sağlaması, otomatik kontrol işlemlerine uygunluk göstermesidir.

Birçok kullanma alanları sayılabilecek olan petrol, bugün özellikle enerji üretimi, tekstil, taşıt, boya ve deterjan, plastik ve suni kauçuk, gübre ve zirai ilaçları endüstrilerinde çok önemli bir yer işgal etmektedir.

Bilindiği gibi, 1971 yılında dünyanın birincil enerji ihtiyaçlarının % 46'sını petrol ile, % 18'ini de yine petrol kapsamına giren tabii gaz ile karşıladığını görüyoruz. Bilhassa 2. Dünya Savaşı'nı takibeden yıllarda, ortaya çıkan hızlı gelişme çabalarının yarattığı sürat dağıtan enerji tüketimi, ancak kısa zamanda üretimi çok büyük ölçülerde büyüyeblen petrol endüstrisi ile karşılanabilmiştir. Bu husus, enerji üretiminde kullanılan kömür ve petrol miktarlarının 1960 yılından 1970 yılına kadar artışlarını yaklaşık olarak şöyle bir tabloda izleyebiliyoruz. (TABLO : I)

1960-1970 YILLARI ARASINDAKİ

	Kömür Tüketiminin Artış Oranı (%)	Petrol Tüketiminin Artış Oranı (%)
U.S.A.	33	50
Doğu Bloku Ülkeleri	8	140
Batı Avrupa	185	205
Japonya	59	450

Mesela Amerika'da kömür tüketiminin artış oranı % 33, petrol tüketiminin bu süre içinde artış oranı % 50 nisbetinde olmuştur. Doğu bloku ülkelerinde kömür tüketiminin artışı % 8, petrol tüketiminin ise % 140 nisbetine vardığını görüyoruz. Batı Avrupa'da bu miktar % 185 - % 205, Japonya'da % 59 - % 450 nisbetinde büyümektedir. Ham petrol arama ve üretim çalışmaları başlangıçta tüketici ülkelerde sürdürülürken petrole olan talebin artışıyla bu faaliyet dünyanın bütün ülkelerine yayılmış ve petrolün varlığının tesbit edildiği yerlerde yoğunlaşmıştır.

Dünya ölçüsündeki bu operasyonlar giderek daha büyük kapital olanakları yaratmış ve bu faaliyeti yaratan şirketleri çok uluslu şirketler dev kuruluşlar haline getirmeye başlamıştır. Ham petrol üretim olanaklarının devamlı artması ve ihtiyacın üzerindeki bir kapasite yaratması sonucu, petrol fiyat mekanizması pazarlamayı ellerinde tutan çok uluslu şirketlerin tekeline geçmiş, petrolün sahibi olan üretici ülkeler ise uzun zaman petrol şirketlerinin verdiği devlet hakları ile yetinmek zorunda kalmışlardır. Bu arada tröstler haline gelen petrol şirketleri aralarındaki çetin rekabete rağmen, üretim bölgelerini ve pazarlarını rahatça paylaşmışlardır.

İnsiyatifi daima ellerinde tutarak, bilgili ve bütçü organizasyona sahip olmayan üretici ülkelerin kendi öz kaynakları üzerinde serbestçe tasarrufta bulunmalarını da belli bir süreye kadar önleyebilmişlerdir. Ancak Orta Doğu ülkelerinde 1950'lerde bu tarihe dikkatinizi çekmek isterim. Bizler kuruluş savaşımızı 1923'te başarıyla vermiş olan bir ülke idik, Türkiye olarak. Ortadoğu ülkelerinde 1950'lerde başlayan gerçek milliyetçi hareketlerin gelişmesi ve daha ileri yıllarda petrol üretici ülkelerin müşterek hareket etmeye karar vererek petrol tüketici ülkeler, petrol üretici ülkeler teşkilatını OPEC örgütünü kurmalarıyla bu denge kısmen bozulmağa başlamış ve çok uluslu şirketlerle petrol üreten ülkeler arasında gerçek bir savaş başlamıştır.

1970'lerin başlarında üretici ülkeler kendi petrollerinin üzerindeki tasarruf artıklarını şirketlere ve tüketici ülkelere kabul ettirmişler, millileştirme kararları birbirlerini takip etmiş, arsi-pasyon kararlarına varılmış ve petrol üretici ülkelerin elinde çok etkili bir silah ve büyük bir gelir kaynağı haline gelmiştir.

Bu sonuçlara varılmasında petrolün uzun zaman ucuz rekabet fiyatlarıyla temin edilmesinin tüketici ülke ekonomilerine verdiği rahatlığın bu ülkelerde enerji modellerini petrol lehine değiştirmesinin bir etkisi olduğunu kabul etmeliyiz. Hakikaten petrol ile rekabetin imkânsız olduğu yıllarda Batı Avrupa'da ve Amerika'da enerji üretiminde petrolün alternatifi olan kömür madenleri

kapatılmak zorunda kalınmış ve dönüşü güç bir yola girilmiştir. Petrolün toplam enerji tüketimindeki yeri günden güne artmıştır. Yine aynı etkileriyle 2. Dünya Savaşı'nda mağlup çıkan ve endüstrileri çok kötü durumda olan Japonya ve Almanya dahi kısa zamanda endüstrilerini geliştirerek güçlü Amerikan endüstrisine rakip olma durumuna girmişlerdir.

Bu gelişmenin en önemli nedenlerinden birinin ithal petrolü sayesinde sağlanan ucuz enerji olduğu muhakkaktır. Ham petrol fiyatlarında son 2 yıl içinde meydana gelen artış, sanayilerini ithal ettikleri petrole bağlayan ülkeleri zor durumda bırakmış, onları uzun vadeli çözüm yolları aramaya itmiştir. Bu genel açıklamalarımın sonra Türkiye'deki enerji politikamızda petrolün yeri ve uygulamalar hakkında sizlere bilgi arz etmek isterim.

Türkiye'de petrol arama ve üretimi Cumhuriyetin ilk yıllarında 792 sayılı kanunla Türkiye'de petrol arama ve işletme hakkı devlete verilmiştir. Bu durum 1954 yılına kadar sürmüştür. Petrol konusunda ilk sondaj 1934 yılında Midyat ilçesinin bir bucağında yapılmıştır, ancak ilk ekonomik kuyu 1940 yılında Ramazan'da kurulmuştur. Bu kuyu 1948 yılında üretime başlamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında çıkan biraz evvel arzettiğim 792 sayılı kanun devlete bu hakları vermiş olmasına rağmen 1954 yılında çok uluslu şirketlerin kendilerinin hazırladıkları Petrol Kanunu o günkü hükümetin politik ve ekonomik yaklaşımına uygun şekilde Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ve Maden Kanunu ile beraber çok uluslu şirketlere ülkemizi pazar olma olanağını açan şekilde ortaya çıkarılmış olduğunu görüyoruz. Petrol politikamızın temel hedeflerinden biri ham petrol ihtiyacımızdan mümkün olduğu ölçüde kendi kaynaklarımızdan sağlanmasıdır, yeni yerli üretimdir. Ama 1954 yılında çok uluslu şirketlere yeraltı kaynaklarımızı yabancı sermaye kanunuyla beraber petrol ve maden kanunlarıyla tamamlayarak açtığımız halde görüyoruz ki bu temel ilke asla yerine getirilememiştir. Zaman zaman kamu oyuna duyurulduğu şekilde yabancı şirketlerin ülkemizde gerekli arama çalışmalarında bulunmadıkları ve yaptıkları çalışmalarda ülkemiz çıkarlarını değil, sadece kendi çıkarlarını düşündüklerini hep beraber izliyoruz. Bu gayet doğaldır.

Eğer bir çok uluslu şirket kendisine pazar olarak bulduğu yerde kendi kârlılığını değil, o ülkenin kârlılığını düşünürse, bu onun kendi ülkesine ters düşer. Önemli olan, ona o pazarlama imkânını vermemek ve ulusal çıkarlarını korumak için yabancı tröstlere ülkesini pazar olarak göstermemektir. Çok uluslu şirketler ülkemizde ruhsat alıyolarlar. Ancak arama yapmıyorlar. Etraflarında ruhsat aldıkları arazilerde arama yapılmasını bek-

liyorlar, bir çeşit arama spekülâtörü gibi, arsa spekülâtörü gibi davranıyorlar.

Açıktıkları kuyularda ise sadece kârlılık açısından, kendi çıkarları açısından durumu inceliyorlar. Uygulamada yönetici olarak bulunduğum sürede başımızdan geçen bir örneği sizlere açıklamak isterim. Bir tarihte ulusal şirketimiz olan Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı güneyde bir bölgede uzun süre petrol aramış, bulamamış, aramadan vazgeçmiş, kuyu kapatılmış, aradan 10 yıl geçtikten sonra bir büyük çok uluslu şirket, o sahada arama isteminde bulunuyor, ve biz yönetiminde bulunduğumuz sürede bu müsadeyi kendilerine vermedik, ama Milliyetçi Cephe iktidarı oluşturulmasından sonra derhal bu istem yerine getirildi ve orada petrol bulacağını, gazetelerde çarşaf çarşaf ilan vererek Türk halkına duyuruyor. Yaptığımız incelemeler sonunda anladık ki, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın o tarihte o kuyuda görevli olan mühendisi şu anda bu çok uluslu petrol şirketinin maaşlı bir memuru. Şimdi çok uluslu petrol şirketlerinin bir ülkede nasıl davrandıklarını kanıtlamak için bu örnekleri veriyorum. İkinci bir vesikayı huzurunuzda müsadde ederseniz açıklayacağım. Yabancı petrol şirketlerinin Türkiye'ye ithal etmek istedikleri ham petrolün fiyatını yüksek bularak kendilerine müsadde edilmiyordu bir devrede. Bunun üzerine çok uluslu şirketler, pazarlama olarak girdikleri ülkelerde politik ve ekonomik nasıl baskı yapıyorlar, bakın arkadaşlar sizlere resmi bir vesika ile açıklayayım.

Dış İşleri Bakanlığı'ndan, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na 15 Mart 1975 tarihinde yazılan yazıyı okuyorum. «İngiltere'nin Ankara büyükelçisi Horace Philips, 6 Ocak 1975 tarihinde Kıbrıs'taki İngiliz üslerinde bulunan Kıbrıs'lı soydaşlarımızın konusunu benimle görüşmek üzere vaki ziyaretinde, ayrıca British Petrol Şirketinin Türkiye'ye yaptığı ham petrol ikmalinde, fiyat bakımından zuhur eden soruna kısaca temasla, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın Irak'tan satın aldığı petrol için, Türkiye ile Irak arasında yapılan özel bir anlaşma ile tesbit edilen fiyat üzerinden ticari bir şirket olan BP'nin petrol ithal edebilmesinin mümkün olmadığını, bu sebeple, adı geçen şirketin Türkiye'ye petrol ithal etme taahhüdünden sıyrılabilceğini söylemiş, ayrıca bir teşebbüs konusu yapmadan mesleğe bu şekilde değindiğini belirtmiştir. Bu defa, bu konuda İngiliz Büyükelçisinin gönderdiği yazısının sureti ilikte sunulmuştur.

Diğer taraftan Amerika'nın Ankara büyükelçisi Ekonomik ve Ticari İşler müşaviri Mr. Albert Nairon'da Bakanlığımızın ilgili dairesini 30 Aralık 1974 de ziyaretle Türkiye'ye ham petrol ithalinde Mobil Company'nin fiyat hususunda karşılaştığı müşkülden doğan anlaşmazlık hakkında itilafa taraf olan Mo-

bil Company'den aldıkları bilgilere istinaden ma-lumat vermiş meseleden tek yanlı olarak bu şe-kilde bilgi sahibi olduklarını, konuya ilişkin Ener-ji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın görüşünü öğ-renmek istediklerini ancak görüşme isteklerinin henüz karşılanmadığını bildirmiş bu yoldan mez-kûr bakanlık ile gerekli temaslara sağlanması hususunda Bakanlığımızın aracılığına rica eylemiş-tir.»

Görüyorsunuz ki arkadaşlar bir ülkede çok uluslu şirketler, yalnız petrol aramakla kalmıyorlar. Bir ülkede çok uluslu şirketler yalnız petrolü o ülkenin toprağından çıkarıp işleyip halkına kârla satıp o kârları döviz olarak dışarı çıkarmakla da kalmı-yorlar. Gün oluyor, İngiliz üslerindeki Türk va-tandaşlarının kurtarılması konusunda ham petrol ithal fiyatını bir pazarlık mevzuu yapabilmek için büyükelçilerini, müsteşarlarını görevli kılabiliyor-lar. O ülkenin üzerinde ekonomik ve politik baskı-larını istedikleri zaman bu şekilde ağırlıklı yürüt-mek olanağını buluyorlar.

Şimdi ülkemize ithal edilen petrole ilgili soruna değineceğim. Türkiye'de tüketilen ham petrolün % 60'ından fazlası yurt dışından ithal edilmekte-dir. Yerli üretim artırılmadığı veya petrol kısıtlan-madığı sürece ki, kısa dönemde hele bu çok uluslu şirketlerle beraber bu işi yapmamız olanaksızdır, bu oran gittikçe artacaktır. Son bir yıl içinde petrol ithali dünyada önemli bir sorun haline gel-miştir. Bunun bilinen nedenlerinden burada bah-setmiyoruz. Önce petrol bulmak ve ithal etmek zorlaşmıştır.

Fiyatların anormal yükselişi karşısında, ithalat büyük bir mali yük haline gelmiş, ekonomileri te-melinden sarsmaya başlamıştır. Ülkemiz petrol it-hali konusunda geçmişte sıkıntıya fazla düşme-miştir. Bize, bilhassa yakınımızda bulunan Orta-doğu ülkelerinden Irak ve Libya'nın yine yönetim-de bulunduğumuz devrede ve Kıbrıs hadisesi sıra-sında bu konuda gösterdikleri yakınlığı ve dostlu-ğu huzurunuzda bir kadirşinaslık örneği olarak bel-irtmek isterim. Bizim için asıl sorun uygun fiyat-la petrol ithal etmektir. Petrol fiyatlarındaki ar-tışın ekonomilere yapacağı ve yaptığı etkiler kamu-oyu tarafından çok yakından bilinmektedir. Pet-rol ithalatında ülke yararına, fiyat politikası uy-gulamak oldukça güç ve dengeli bir konu olarak ortadadır. Çünkü üreticiler örgütlenmiştir ekono-mik pazarlık petrolde fazla işlememektedir, bu ne-denle konuya politik bir yaklaşımla bakmak, dış politikamızın saptanmasında petrol faktörüne yer vermek zorunluluğu görülmektedir.

Böyle bir politika ise, doğaldır ki, siyasal iktida-rın yapısıyla ilgilidir. Çünkü biraz evvel okudum, gördünüz, politik etkilerin nerelere kadar vardığı-nı. Çok uluslu şirketlerin etkisinde olan gitgide özel girişime büyük ağırlık veren sola karşı cep-

he kuran hükümetlerin böyle bir politika izleye-ceklerine ben inanmıyorum. Türkiye'de rafineri faaliyetlerinden de bilgi arzetmek isterim.

Ülkemizde ilk olarak 1930'da küçük bir Boğaziçi Rafinerisi kurulmuştur. Bugün bildiğiniz gibi 4 bü-yük rafinerimiz vardır. Bunlardan 3'ü ulusal şir-ketimiz Türkiye Petrollerine ait olan, İpraş, Aliğa ve Batman bir tanesi de çok uluslu şirketlerin pa-zarlamadaki yerlerini tam olarak alabilmelerini sağlamak amacıyla 1957 yılında kurdukları Ataş rafinerisi.

Tüketim artışındaki oran ülkemizde yeni bir ra-fineri kurulması zorunluluğuna da dikkatimizi çe-kiyor. Bizim inancımız odur ki bu kurulacak ra-fineri mutlaka devlet eliyle kurulmalıdır. Öte yan-dan en kritik devrelerde çıban başı olduğunu Türk halkı olarak her zaman izlediğimiz Ataş'ın millileştirilmesinin bir an önce gereğine de burada tek-rar işaret etmek isterim. 1967 yılında Kıbrıs hadi-sesi başladığı zaman görüyorsunuz ki, Ataş refi-nerisi orduya jet yakıtı vermeme tehdidiyle ortaya çıkıyor. 1974 yılında Ege'de ilk defa petrol arama faaliyetlerini yürütmeye başladığımız zaman, yine Ataş rafinerisi, «ben ithal ettiğim ham petrolün fiyatını hükümet yükseltmediği takdirde üretim yapmam» diye ortaya çıktı.

O halde böyle devirlerde, bu kritik devirlerde ül-kenin çıkarlarına ters düşen bu rafineri mutlaka millileştirilmelidir. Bundan sonra pazarlama faa-liyetlerine kısmen değinmek isterim. Ülkemizde Petrol Kanunu hükümleri rafinaj sahasından son-ra uygulanmamaktadır. Yani bundan sonra ki, kısım olağan ticaret sayılmaktadır. Ancak petrol ve petrol ürünlerinin özelliği pazarlama ve dağı-tım işlerinin önemle ele alınmasının bir gereği ol-duğunun sonucuna varır. Bugün ülkemizde dağı-tım işleriyle uğraşan 5 örgüt var. Bunlar milli kuruluşumuz olan Petrol Ofisi, Mobil, Shell, BP, Türk Petrol.

Bunlardan sadece demin arzettim, Petrol Ofisi kendi kuruluşumuzdur. Biraz evvel arzettiğim ra-finaj kapasitemizin toplam olarak 14 milyon ton olduğunu düşünürsek, bunun 10 milyon tonu 3 ra-finerimize ait. Yani milli rafinerimiz diyeceğim, İpraş, Batman ve Aliğa. Diğer 4 milyon 400 bin tonu Ataş, kapasitesindedir. Dağıtım alanında du-ruma bakıyoruz. Arkadaşlar yine çok uluslu şir-ketlerin pazarlamada da bu nisbeti nasıl tersine çevirdiğini görüyoruz.

% 70 bizim milli rafinerlerimizden ürün çıkıyor, % 30 çok uluslu şirketlerin sahip olduğu Ataş'tan çı-ıyor, ürün. Pazarlamada % 70 yabancı şirketler hakim, % 30 Petrol Ofisi hakim. Kendi ürettiği-miz ürünü Türk halkına kârla satarak bunu dışarı transfer etmek yahut içerde turistik yatırımlarda kullanabilmek olanağını da buluyorlar. Ashnda

petrol ürünleri pazarlaması kârlı ve talep yaratma yönünden hiç çaba gerektirmeyen faaliyet. Aramadan pazarlamaya kadar gittiğimiz zaman, riski en az olan faaliyet. Kuracaksınız ufak bir istasyonu halka satacaksınız ürünü. Bu ters girişimi, bugüne kadar Türk halkının, Türk ulusunun yararına değil, zararına işleyen bu pazarlama faaliyetlerini, düzeltmek için Türkiye Petrolleri'nin ve Petrol Ofisinin iki milli kuruluşumuzun bir yasa ile tek bir çatı altında toplanması gereğine inanıyoruz. Bu konuda uzun yıllardan beri gösterilen faaliyetlerin bir türlü sonuçlanmamasının yine yabancı şirketlerin etkisiyle olduğunu da burada bir daha tekrarlıyoruz.

Ancak 1974 yılında yasa çıkarmadan dahi bu iki şirketimizin ve İpraş'ın ortağı olduğu Adaş diye (Akaryakıt Dağıtım Anonim Şirketi) bir pazarlama şirketi kurulmuş ve milli rafinerlerimizden çıkacak ürünlerin, sadece bu milli kuruluşumuz vasıtasıyla dağıtılması kararlaştırılmıştı. Ancak üzülerek söyleyeyim ki, Milliyetçi Cephe hükümetinin oluşturulmasından sonra bu faaliyet de maalessel dondurulmuştur.

Şimdi Türkiye'de Petrol Kanununda yasal düzenleme ve mevzuat boşluklarıyla ilgili bazı hususları arzetmek istiyorum. Petrol ile ilgili ilk kanunun demin de arzettim, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında çıkarıldığını bildirmiştim. Bu ilk kanun devletçi bir sistem öngörmekteydi. Nitekim anılan kanunun 1. maddesinde yer alan hükme göre «Türkiye hududu dahilinde bilcümle arazide petrol, ve bilcümle petrol müstekatı tabiyesi madenleri taharrür ve işletilmesi hakkı maden kanunu ahkâmına tabi olmak kaydıyla hükümete verilmiş bulunuyordu.» Bu kanun 1954 yılına kadar yürüdü. 1954 yılında 6326 sayılı kanun çıkarıldı ve bu kanunla günün hükümetinin ekonomik ve politik anlayışına uygun olarak devletçi görüşe son verildi. Onun yerine Türkiye Cumhuriyeti petrol kaynaklarının hususi teşebbüs ve yatırımlarıyla, geliştirilip-kıymetlendirilmesi ilkesi benimsendi. 6326 sayılı kanunu hazırlayanın isminden de bir Amerikalı olduğunu bildiğimiz üzere çok uluslu petrol şirketlerinin çıkardığı bir kanundur.

Ülkemizin sömürülmesi amacını gütmüştür ve bu amaç gerçekleşmiştir. 1954 yılından beri yapılan bir çok değişikliğe rağmen kanun bu temel ilkesini muhafaza etmiştir. Bu kanun ulusal çıkarlarımıza aykırıdır, % 100 bir milli petrol politikasının uygulanmasını sağlayacak yeni bir yasanın derhal çıkarılması gereği vardır. Bugünkü petrol yasasını dışa bağımlı ve ulusal olmayan bir petrol politikasının ürünü saydığımız içindir ki, hatalı ve yanlış saydığımız ayrıntılarına girmek istemiyorum. Diğer bir deyimle, petrol yasasının bugünkü petrol yasasının mantığına karşı olduğumuz içindir ki, boşluk ya da çelişkileri belirtmede bir yarar ummuyorum.

Yalnız üzerinde çok durulan bir iki özel noktayı açıklamakta fayda görüyorum. Son çıkarılan petrol reformu kanunu hemen belirtiyim ki, kanun adında reform sözcüğü geçtiği için reform ve aynen alıyorum. Yoksa uzaktan yakından reformla bir alakası olmadığına inanıyorum. Petrol şirketleri için özel vergilendirme sistemi yerine bazı istisnalar hariç genel vergi uygulaması getirmiştir. Buna göre petrol şirketleri dışındaki şirketlerden % 55'in üzerinde vergi alınabilecek, ama petrol şirketlerinden bu nisbette vergi alınmayacaktır. Çok uluslu petrol şirketlerini bu denli açık bir şekilde koruyan başka bir ülke, acaba dünyanın herhangi bir yerinde kalmış mıdır? Petrol şirketlerinin tam anlamıyla vergilendirilmesini savunanlara karşı olanlar, petrol konusunun güç, masraflı ve riskli bir iş olduğunu söylerler, bu nedenle şirketlere tanınan muafiyet sınırlarını geniş eğilimli gösterebilirler. Bu görüşte olanlardan iyi niyetli kesimin son olaylar karşısında sanırım, bu iyi niyetlerini değiştirmek zorunluluğunu vicdanlarında duymuş olacaktırlar.

İngiltere hükümeti 1974 yılında petrol konusunda bir beyaz kitap yayınladı. Bu kitapta hükümetin görüş ve kararları yeraldı ve İngiliz hükümetinin kararına göre hükümet, petrole ve petrol şirketlerine büyük müdahalelerde bulunma yetkisini aldı.

Devlet şirketlerden % 50'sinden fazlasına sahip olacağını belirtti. Özellikle kuzey denizinde bulunacak petrolün çoğunluğu İngiltere devletinin olacaktı. Bir diğer husus ise, yine bu kararlara göre şudur. Devlet petrol şirketlerinden ek vergi alacaktır, bu ek vergilerle birlikte petrol şirketleri % 80 oranında vergilendirileceklerdir.

Sanırım ki yukarıda belirttiğim hususlar Türkiye'de aşırı vergilendirme olduğunu söyleyenlere yerinde bir cevap teşkil etmektedir. Petrol şirketleri yine bu kanuna göre sayın arkadaşlarım, Türkiye'ye getirdikleri aynı ve nakdi sermayeyi, getirdikleri kur üzerinden dışarıya çıkarabilmek hakkına sahiptirler. Yani kendilerine kur garantisi verilmiştir. Dikkatinizi bir noktaya daha çekmek isterim ki, 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununda dahi, böyle bir kur garantisi yabancı şirketlere tanınmamıştır.

Böyle bir garantinin sadece petrol şirketlerine tanınmasının nedenini açıklamak, bizim için güçtür. Ayrıca artan petrol fiyatları karşısında elde edilen yüksek nisbetteki kârların transferi kur garantisinin sakıncasını daha açık artırmaktadır.

Öte yandan petrol şirketlerine tanınan ithalat ve ihracat kolaylıkları bizim görüşümüze göre teşvik sınırlarını aşmaktadır. Bu konudaki görüşlerimizi şu noktalarda toplamak gereğini hissediyorum.

Petrol sektörü millileştirilmelidir. Bu yöndeki yasal değişiklik hemen yapılmalıdır. Yalnız bu mil-

ileştirilme sırasında Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan hataya düşülmemeli, yani mali yönden Türkiye zarar görmemelidir. Başka bir deyişle petrol şirketlerinin bu zamana kadar Türkiye'den çıkardıkları yurt dışına transfer ettikleri göz önünde tutularak millileştirme yapılmalıdır. Petrol faaliyetleri, arama ve üretim alanından pazarlamaya kadar tek bir milli kuruluşun, ulusal kuruluşun çatısı altında birleştirilmelidir. İthal edilen ham petrol ve petrol ürünlerinin fiyatlarının saptanmasına dikkat etmeli, fiyat konusunda uzman kadro oluşturulmalıdır. Petrolden tasarruf etme politikası uygulanmalıdır. Özellikle enerji politikası bizim ülkemizin kendi doğal kaynaklarımıza yani petrolden daha fazla kömüre ve hidrolik alanlara kaydırılmalıdır. Fuel-Oil santrallerinin yapımı önlenmeli ve bu konuda yeni girişimlere kesinlikle gidilmemelidir.

Muhterem arkadaşlarım, ayrıca dünyadaki son petrol fiyatlarının oluşturulmasından sonra önemli bir konu haline gelen nükleer enerji ile ilgili kısa görüşlerimi de arz etmek istiyorum. Bilindiği üzere, nükleer enerji 20. yüzyılda keşfedilmiş ve hızla gelişme göstererek bilhassa yakın geleceğin en önemli enerji kaynaklarından biri haline gelmiştir.

Kalkınma hamlesi içinde olan ve kalkınmasını sanayileşme yoluyla gerçekleştirmeye çalışan ülkemizin elektrik ihtiyacı senede yaklaşık olarak % 13-14 civarında artmaktadır. Elektrik üretimi ise % 12 gibi bir artış göstermektedir. Kalkınmamızın yeterli seviyeye yükselmesi için bu hızın % 16 dolaylarında planlanması gerekmektedir. Petrol krizi, nükleer santrallara geçişi büyük ölçüde hızlandırmıştır. Çıkarılmasındaki güçlükler, işçi ücretindeki artışlar ve teknik nedenlerle son yıllarda kömürün de elektrik üretimindeki payı azalmıştır. Bu durumda zengin tabii gaz kaynakları olan bir kaç ülke hariç, diğerlerinde de elektrik üretiminin nükleer enerjiye kaydırılması düşünülmektedir.

Bugüne kadar çevre sorunları ve diğer gerekçelerle geciktirilen nükleer santrallerin büyük ölçüde kurulması dünyada başlamıştır. Dünyada halen işletilmekte veya kurulmakta olan nükleer santrallara ait tablomu burada bildirimle beraber başkanlık makamına sundum. (TABLO : II) Çeşitli ülkelerde 1980 yılına kadar bu santrallerin yapımına hız verme programlanması ve planlanması çalışmalarını görüyoruz.

Gelişmekte olan 20 - 25 ülke nükleer enerji ile ilgilenmektedir. Hindistan ve Pakistan'da nükleer üniteler çalışmakta, Arjantin, Brezilya, Bulgaristan, Tayland'da inşa halinde nükleer enerji santralleri görülmekte, Yunanistan, Macaristan, Meksika, Filipinler, Tayland, Yugoslavya ve ülkemizde ise halen plan proje safhasında görülmekte-

TABLO II

Ülke	İşletmede Olan Üniteler (MWe)	1980 Yılına Kadar İşletmeye Açılacak Üniteler (MWe)
ABD	15 750	90 000
İngiltere	6 180	9 000
Japonya	2 940	10 560
Fransa	2 860	11 000
Kanada	2 630	9 600
B. Almanya	2 240	20 000
İtalya	1 300	5 200
İspanya	1 130	7 000
İsviçre	1 050	3 500

dir. 1969 yılına kadar kurulu santral gücü bakımından İngiltere 1. sırayı almış, daha sonra büyük çapta tabii gaz bulunması ve yeni geliştirilen bir reaktör tipinde karşılaşılan güçlükler dolayısıyla, nükleer kapasite artışı İngiltere için durmuş, ABD, Japonya, Federal Almanya ülkelerinde ise nükleer güç hızla artmıştır.

Ülkemizde enter-konnekte sisteme 1987 yılına kadar 2 nükleer santralin dahil edilmesi planlanmıştır. Dün CHP Genel Başkanı sayın Bülent ECEVİT'in burada açıkladığı gibi, uzun yıllar ve hala maalesef birinci 600 megavat gücünde olan nükleer santralin nerede kurulacağını, münakaşasını yaptık. Hala bu münakaşa sonuca bağlanmadı ve hala biz kendi doğal kaynaklarımıza ham madde olarak daha yatkın görülen bu şekildeki bir üretime geçebilmek için 4-5 seneden beri yer seçimi münakaşası içindeyiz. Muhterem arkadaşlarım, sözlerimin sonuna gelirken enerji sorunu ile ilgili gördüğüm doğal kaynakların kullanılması sorununa da değinerek sözlerimi bağlamak istiyorum.

Sözlerimin bir yerinde de arzettiğim gibi, üyesi bulunduğumuz Birleşmiş Milletler Teşkilatınca kabul edilen bir ilkeye göre doğal kaynaklar üzerindeki hükümlerlik devlet olmanın ayrılmaz bir unsurudur. Anayasamızın 130. maddesine göre tabii servetler ve kaynaklar devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı devlete aittir. Arama ve işletmenin devletin özel teşebbüsüyle birleşmesi suretiyle veya doğrudan doğruya özel teşebbüs eliyle yapılması kanunun açık iznine bağlıdır.

Anayasamızın 130. maddesi hükmü ve üyesi bulunduğumuz Birleşmiş Milletler Örgütünün kabul ettiği ilke, doğal kaynakların mülkiyeti ve kullanılması konusunda tercihleri açıkça ortaya koymaktadır. Doğal kaynakların kullanımı sorunu, 1973 yılı sonunda dünyada ortaya çıkan petrol kriziyle birlikte çok daha önemli boyut kazanmış ve

ülkelerin doğal kaynakları konusunda, ne derece hassas davranması gerçeğini açıkça belirtmiştir. Gerçekte doğal kaynaklar üzerindeki hükümler ekonomik bağımsızlığın temel koşuludur ve bu nedenle, zorunlu olarak siyasal bağımsızlıkla da ilgilidir.

Buna göre doğal kaynaklar üzerindeki hükümler hukuki bir kavram niteliğinde kalmayıp, ekonomik ve siyasal nitelik taşıyan bir ilke haline dönüşmektedir. Bunun neticesi olarak da, doğal kaynakların sadece bulundukları ülke halkının kalkınması ve refahı amaçlarına uygun şekilde işletilmesi gereklidir. 1973 yılı sonunda OPEC ülkelerinin tesbit ettiği yeni ham petrol fiyatlarıyla birlikte, kendi petrol yataklarının işletilmesinde başlattıkları millileştirme faaliyetleri, kalkınmakta olan ülkelerin doğal kaynaklarının kullanılmasında bu ekonomik ve siyasal niteliği belirleyen güzel bir örnek olarak görülmektedir.

Artan dünya nüfusu ve endüstrileşen dünya milletleri arasında kıt olan doğal kaynakların gerçek değerliliği konusunda daha değişik görüşlerin uluslararası alanda belirlenmesi ve kabulünü zorunlu kılmıştır. Yukarıda açıkladığımız gerçekler karşısında konuyu ülkemiz açısından değerlendirdiğimiz takdirde, aşağıdaki sonuçları belirtmek gerekiyor. 1954 yılında kabul edilmiş ve zamanın ekonomik ve liberal görüşüne uygun hükümleri yansıtan petrol, yabancı sermaye ve maden kanunları bu açıdan tekrar gözden geçirilmeli ve ulusal çıkarlarımıza uygun şekilde derhal değiştirilmelidir.

Enteresan bir örnek olarak arkadaşlarımızın bilgisine sunmak isterim. ABD'de bugün yabancı sermaye uygulamasını incelediğimiz takdirde bazı eyaletlerde tarım ve maden sektörleri ve daha geniş şekilde hidrolik ve nükleer enerji sahalarında yabancı sermaye için kısıtlayıcı hükümler bulunduğunu görüyoruz. Düşünün bir ülkenin dev tröstlerine, çok uluslu şirketlerine ülkemizi pazar olarak açıyoruz bu kanunlarla. Ama o ülke kendi hükümlerini sınırları içinde bazı konularda kısıtlamalar yapıyor. Bu konuda dikkatinizi çekeirim.

Ülkemizde elektrik enerjisinin % 45'i petrolden elde edilmekte ve toplam enerji tüketimi içinde petrolün % 50 civarında bir payı olduğunu görüyoruz.

Ülkemiz petrol üreten değil, bugüne kadar çok uluslu şirketlerin çabalarının sonucu olarak, petrol üreten değil, bir petrol tüketen ülke olduğuna göre bu dengeyi, yani dışa bağımlı dengeyi ve enerji tüketiminin yapısını daha büyük ölçüde yerli doğal kaynaklarımızla hidroelektrik ve kömüre dayalı santrallara dayandırmamız lazımdır. Doğal kaynakların paylaşılmasında her geçen gün uluslararası düzeyde tartışma konusu yapılan denizlerde ülkelerin kıta sahanlığı sorununa gerekli şekilde eğilmek zorunluluğu dışında kalamayız.

Bu konuda ihtilafli bulunduğumuz ülke, yani Yunanistan, 1963 yılından itibaren her türlü faaliyeti göstermesine rağmen, ülkemizin milli görüşü iç hukukumuzda henüz yasal tarifini bile bulamamıştır. Ayrıca 1974 yılı haziran ayında başlatılan Ege'de petrol arama sismik araştırma safhasındaki faaliyetlerin de dondurulmasından herhalde, bütün millet olarak üzüntü duyuyoruz. Bunun dışında doğal kaynaklarımızdan madenlerimizi en yüksek katma değer ve milli hasıla verecek şekilde işleme düzeyinde ihraç etmek ve madenlerin üretiminden, ihracına kadar uzanan etkin bir kontrol mekanizması sağlamak gereklidir.

Sayın arkadaşlarım, 1974 yılında yasal herhangi bir tedbire gitmeden, alınan bazı tedbirlerle ulusal kuruluşlarımız olan, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, Petrol Ofisi ve Pet-kim ile İpraş'ın kârlarının bir yıl içinde 900 milyondan 1 milyar 934 milyon liraya çıktığını, çıkarıldığını gördük.

O halde eğer gerçek yasa değişiklikleri yapılırsa ve doğal kaynaklarımızı ulusal çıkarlarımıza uygun şekilde işletirsek Türkiye'nin kendi kendine kaynak yaratma bakımından ne kadar zengin bir ülke olduğunu o zaman göreceğiz.

Bana bu konuşma fırsatını hazırlayan, Kimya Mühendisleri Odası mensuplarını, Sayın Başkanı, sayın delege ve dinleyicileri saygı ile selamlar huzurunuzdan ayrılıyorum.

Hammadde Kaynaklarımız ve Değerlendirilmesi

(Ö Z E T)

Tebliğî Sunan : Dr. İsmail SEYHAN

Sanayimizin hammadde güvenliği açısından madencilik sektörünün önemi ve sorunları bu yazının konusunu teşkil etmektedir.

1975 yılı programı 2,5 milyar \$'lık «ara malı» ihtalini öngörmüştür. Sanayimizin yaklaşık 120 milyar TL. lik mamul mal üretimi için 30 milyar TL. tutarında hammadde ve aramalı ithal etmesi hammadde kaynaklarımızın ya yetersiz olduğunu veya yeterince değerlendirilmediğini ortaya koymaktadır.

Sanayimizin aramalı ve hammadde yönünden dışa bağımlılığı bazı dallarda % 85 oranına ulaşmıştır.

Türkiye'nin hammadde ithal eden ve tüketen bir ülke haline gelmiş olması sanayileşmiş ülkelerin durumundan farklıdır. Çünkü 2 milyar dolarlık sanayi ve enerji hammaddesi ithal eden Türkiye'nin sanayi malı ihracaatı 1974 yılı için 590 milyon dolar 1975 yılı için ise 760 milyon dolar olarak öngörülmüştür. Buna göre Türkiye hammadde ithal edip mamul madde satan bir ülke olmaktan ziyade kendi acil ihtiyaçları için dahi hammadde yönünden dışa bağımlı hale gelmiş bir ülke durumunda görünmektedir.

Sanayinin ilkel maddelerini genellikle tarım ve madencilik sektörleri vermektedir. Tarım sektörünün temin ettiği hammaddeler daha çok tüketim malları sanayiinde kullanılmakta ve bu alanda aşılması imkânsız darboğazlar bulunmamaktadır. Ham-

madde yönünden dışa bağımlılık daha çok madencilik sektörünün hammadde verdiği yatırım malları ve ara malları sanayiinde görülmektedir.

Suni gübre, asit, petrokimya, kağıt, refrakter metal izabe, cam ve demir-çelik sanayileri başta olmak üzere benzeri pek çok sanayi kolunun önemli maddeleri olan fosfat, fosforik asit, demir, kömür, petrol amonyak, nafta, soda, şamot tuğlası grafit elektrod, kaolin, kükürt, pirit, asbest, florit gibi hammaddeler çoğunlukla ithalat yapılarak temin edilmektedir. 1985 yılında sadece petrol ve taşkömürü ithalatımızın 45 milyar TL. sına ulaşacağı hesap edilmektedir. Sanayi üretimi arttıkça hammadde yönünden dışa bağımlılığın oranı ve bu bağımlılığın getirdiği sorunlar da gittikçe artacaktır.

Madencilik sektörü üretiminin GSMH içindeki payı 1972 için % 1,85, 1977 için ise % 2,41 olarak tesbit edilmiştir. Bu sektörde 1975 yılı için 8,7 milyar TL. lik üretim öngörülmüştür. Bu rakamlar madenciliğin genel ekonomimiz içinde son derece geri kalmış bir sektör olduğunu göstermektedir. Sanayimizin hammadde yönünden gittikçe artan oranlarda dışa bağımlı hale gelmesinin en önemli sebebi de budur.

Madencilik alanına yapılan yatırımların % 3 civarında seyretmesi, genel ihracaat içinde maden ihracımızın % 4-5 oranında kalması, ABD'nin sade-

ce kil üretiminin Türkiye'nin tüm maden ve petrol üretimine eşit olması, Fas'ın sadece fosfat, Şili'nin sadece bakır, Ortadoğu ülkelerinin çoğunun petrol, Hindistan ve Brezilya gibi ülkelerin sadece demir, Fransa, İngiltere, Almanya gibi ülkelerin ise sadece kömür üretim değerlerinin yurdumuzun tüm maden üretim değerlerinin defalarca üstünde olması, küspe ihracımızın bazı yıllar maden ihracımıza yakır döviz getirmesi, mercimek ihracımızın yurdumuzu bor madenlerimizden daha fazla döviz kazandırması gibi hususlar madencilik sektörünün genel ekonomimiz içindeki geri kalmış durumunu açıkça ortaya koymaktadır. Sanayimizin hammadde güvenliği ancak bu durumun giderilmesi ile sağlanacaktır.

Yurdumuz doğal kaynaklar yönünden sınırlı kadar zengin bir ülke değildir. Tüketim ve ihracatı büyük tonajlara varan demir, kömür, bakır ve fosfat gibi maden yataklarının rezervleri küçüktür. Çok büyük rezervlere sahip olduğumuz mermer, perlit, bortuzu, diatomit, alçıtaşı ve dolomit gibi hammaddelerin ise ihraç imkanı mahduttur. Örneğin bütün dünyanın bor tuzu ihtiyacı Türkiye tarafından karşılanırsa bile bu alandan kazanılacak döviz, fosfat, demir, bakır ve petrol ihracatçısı ülkelerin döviz gelirleri ile mukayese edilemeyecek kadar az olacaktır. Yurdumuz Avrupa'nın bugünkü ekonomik seviyesine geldiğinde yılda 100 milyon tonun üzerinde taşkömürüne, 50-100 milyon ton demir cevherine, 50 milyon tonun üzerinde petrole ve 5 milyon ton fosfat cevherine ihtiyaç hissedilecektir ki bu miktarlarda hammadde üretimini kendi kaynaklarımızdan karşılanması imkansız görünmektedir. Fakat bazı ciddi tedbirlerle hammadde teminindeki güçlüklerin azaltılması ve sanayileşme hızının kesilmemesi mümkündür.

Hammadde yönünden dışa bağımlılık kuruluş yeri seçiminde kendi doğal kaynaklarımıza uygun olmayan kararlar alınmasına yol açmakta, kendi madenlerimizi değerlendiremeyen yabancı teknolojinin ithalini zorunlu kılmakta, nakliyat, tahmil, tahliye, döviz tahsisi, stoklama, dağıtım sorunları yaratarak fabrikalarımızda kullanılmayan boş kapasiteler meydana getirmektedir. Suni gübre fabrikalarımızın ortalama % 30 kapasite ile çalışabilme-

lerinin sebebi budur. Hiç olmazsa sanayileşmenin başlangıç devresinde hammadde güvenliğinin kendi doğal kaynaklarımızdan karşılanmasına itina gösterilmelidir. Fabrikanın hammaddelerin şeklinin değiştirildiği bir yer olduğu unutulmamalı ve hammadde güvenliğini sağlayıcı yatırımlar sanayi yatırımlarından önce gelmelidir.

Hammadde kaynaklarımızın sınırlı olması karşılığında, çeşitli ve yurdun değişik bölgelerine dağılmış bulunması gibi faydalı özellikleri vardır. Bu da yurdumuzda bilinen bütün sanayi kollarının kurulabilmesi gibi bir avantaj sağlamaktadır. Ekonominin değişik sanayi kollarına istinat etmesi, onun sıhhatli olmasını ve sıhhatli bir şekilde gelişmesini sağlamaktadır. Bir petrol krizinin Ortadoğu ülkelerini, bir kömür krizinin Kuzey Avrupa ülkelerini, fosfat krizinin Kuzey Afrikayı, demir-bakır krizinin Hindistan, Şili, Brezilya gibi ülkeleri ekonomik yönden nasıl sarstığı bilinmektedir. Bazı ülkelerin de bütün üretim faktörleri mevcut iken dahi hammaddesizlikten çimento sanayii, rafineri sanayii, seramik sanayii cam sanayii gibi kollarında hiçbir tesis kuramamaları Türkiye için bahis konusu değildir. Türkiye ekonomisinin değişik sanayii dallarına istinat ederek münferid sanayii kollarına zaman zaman arız olan krizlerin bütün ekonomiyi sarsması tehlikesinden uzak oluşu, hammadde eşitliğindeki doğal üstünlüğümüzün bir sonucudur. Bu üstünlüğü sonuna kadar kullanarak, rezerv azlığından doğan darboğazları geçmek mümkündür.

Sanayimizin daha başlangıç ve gelişme döneminde dahi hammadde, ara malları ve enerji kaynakları yönünden dışa bağımlı hale gelmesini sadece rezervlerimizin azlığı ile izah etmek yanlış bir tutum olacaktır. Maden Arama ve Denetleme teşkilatlarının güçlendirilmesi, Maden Ofisi gibi pazarlama teşkilatlarının kurulması, ara malları üreten sanayiye önem verilmesi ve benzer hammadde kollarında özel ihtisas kuruluşlarına gidilerek üniversitelerimizde hammadde mühendisliği dalında eleman yetiştirilmesi gibi tedbirler sanayimizin hammadde güvenliğinin sağlanmasında önemli sonuçlar verecektir.

Gübre Sanayii*

(Ö Z E T)

Tebliğî Sunan : Yusuf KILIÇ

Nüfusunun % 61'ine yakın kısmı tarım kesiminde çalışan ve ihracatının % 80 dolayındaki bölümünü tarım ürünleri oluşturan Türkiye, birim alanda tükettiği gübre miktarıyla 70 ülke arasındaki bir sıralamada 60'ncı sırayı tutmaktadır. İşlenen arazinin bir hektarına verilen bitki besin maddesi ($N_2 + P_2O_5 + K_2O$) 1973 yılı itibarıyla Hollanda'da 717 Kg. Almanya'da 400 Kg, Mısır'da 154 Kg, Yunanistan'da 98 Kg. ve Yugoslavya'da 90 Kg. iken Türkiye'de 33 Kg. dır.

Ayrıca Belçika'da 1587 dolar, İngiltere'de 1280 dolar, Batı Almanya'da 1083 dolar, İsrail'de 861 dolar ve Yunanistan'da 280 dolar olan tarımsal alanda kişi başına düşen «ulusal gelir» Türkiye'de 125 dolardır.

Kısaca sanayileşmek için kullanılacak döviz büyük çapta tarım ürünlerinden sağlıyor, tarımsal üretimi % 30-35 dolayında artırıcı yönden etkileyen ve çok önemli bir tarımsal girdi olan gübreyi hemen hiç deneyecek kadar az kullanıyoruz.

İşte «Türkiye'de gübre sanayii» dendiği zaman bütün bu terslikleri, çelişkileri içinde ele almak gerekiyor konuyu...

Türkiye'de ilk yerli gübre üretimine 1939 yılında çok sınırlı bir kapasite ile başlanmış olup, gübre sanayiindeki asıl gelişme 1960 sonrası dönemde olmuştur. Bu gün ise sayısı 13'ü bulan fabrikalarla yaklaşık 2,5 milyon tonluk bir kapasiteye sahiptir ülkemiz.

Ancak;

Türkiye'deki sanayileşme sürecinin genel espirisi dışında kalması haliyle düşünülmesi gereken «Gübre Sanayii» de makinası, teçhizatı, yedek parçası, hammaddesi ve teknik bilgisiyle dışa bağımlıdır. Bu bağımlılık, dış kaynaklar finansman ve

teknoloji transferi bir yana yalnızca hammaddeler bakımından % 60'ın üstündedir.

Gübre Sanayiinin temel hammaddelerinden olan fosforidni tamamı, Amonyak pe piritin tamamına yakın kısmı ithal edilmektedir. 1973 de başlayan ve çok yüksek düzeylere ulaşan hammadde fiyatlarındaki artışlar dikkate alındığında bu hammaddelere ödenen dövizin yıllık tutarı 2,5-3 milyar TL. yı bulmaktadır.

Gene bu bağımlılığın sonucudur ki; 1974 yılı sonu itibarıyla 2,5 milyon ton kurulu kapasiteye sahip gübre sanayiinde bütün zorlamalara rağmen ancak % 56 dolayında bir kapasite kullanımı ile 1.456.000 tonluk üretim gerçekleştirilebilmiştir.

Oysaki; Türkiye gübre hammaddelerini yurt içinde sağlayacak olanaklara sahiptir. İşletilmesi yıllardır savsaklanan Güneydoğu Anadolu fosfat yatakları ve amonyak hammaddesi olarak kullanılabilir linyit potansiyelimiz değerlendirildiğinde, gübre sanayiinin en büyük darboğazlarından olan hammadde sorunu büyük ölçüde çözümlenecektir.

Gübre sanayiimizin geleceğini ilgilendiren çok önemli bir diğer konu da amonyak üretiminde kullanılan hammaddenin serilmesidir. Petrol fiyatlarındaki hızlı artış karşısında başta Almanya olmak üzere dünyanın pek çok ülkesi petrolden kömüre doğru bir eğilim gösterirken, petrol bakımından tamamen dışa bağımlı, ancak büyük linyit rezervlerine sahip Türkiye amonyak hammaddesi olarak nafta'yı seçmektedir.

Ülkemizi tekel fiyatlarına bağımlı kılan bu seçim temelden yanlıştır.

Gübre üretiminde özellikle plânlı dönemde sağlanan artışlara rağmen üretim sürekli olarak plânın öngördüğü hedeflerin altında kalmıştır. Örneğin 1.

* Bu tebliğ KMO Gübre Araştırma Grubu tarafından hazırlanmıştır.

Beş yıllık plân döneminde plân hedefleri «azotlu gübre»lerde % 35 «fosfatlı gübreler»de % 34,4 II. Beş yıllık plân döneminde ise sırasıyla % 34,4 ve % 34 gerçekleşmiştir. Açığın ithalatla karşılanması yoluna gidilmiş zaman olmuş, ithalat toplam tüketimin % 80'ini bulmuştur.

Gübre dağıtımındaki yetersizlik ise gübre kullanımı ve dolayısıyla verimi ters yönde etkilemektedir. Milyonlarca tonu bulan depolama kapasitesi ne ve geniş bir dağıtım teşkilatına rağmen üretici, ihtiyacı olan gübreye zamanında sahip olma olanağından yoksundur. Gelir düzeyi düşük küçük üreticilerin ki —çoğunluğu bu kitle oluşturmaktadır— ise aracı vb. sorunlar nedeniyle eline hiç gübre geçmemektedir.

Bölgeler arası dağıtım ve gübre kullanımı adaletsiz ve dengesizdir. 1970 yılı tarım sayımı temel alındığında, Türkiye'de dekar başına ortalama 8,9 TL. lık gübre kullanılırken bu rakam Akdeniz Bölgesi'nde 32 TL. Karadeniz bölgesinde 14,9 TL. Kuzeydoğu bölgesinde ise 1,2 TL. dir. Özellikle Ağrı, Artvin, Erzurum, Kars, Bingöl, Diyarbakır, Hakkari, Muş, Mardin, Urfa, Van ve Siirt illerimizi kapsayan bölgelerde ise gübre kullanımı o derece düşüktür ki, dekar başına kullanılan gübre 1 lira-lık bile olamamaktadır.

Yaygın bir eğitim teşkilâtının olmayışı ve bilinçsiz olarak yapılan gübreleme yüzünden üretim kayıpları olmakta, üretici toprağında hangi çeşit gübre yi ne zaman ve ne miktar kullanacağını bilmekte, çoğu kez eline hangi gübre geçerse onu kullanmaktadır.

Ulusal bir tarım politikasının ve ona bağlı olarak gübre plânlamasının olmayışı nedeniyle gelişmiş gübre teşvik belgeleri dağıtılmakta bunun sonucu olarak da yurdumuzun büyük açığı olan azotlu gübre üretimine katkısı olmayan fabrikalar kurulmaktadır.

Hammaddenin sağlanmasından başlayıp üretim süreci içerisinde devam eden dışa bağımlılık, Gübre dağıtım ve kullanımındaki plânsızlık ve adaletsizlik bütün çıplaklığı ile ortada iken gübre fiyatları

6 ay içerisinde iki kez ucuzlatılarak halkın sırtına 3,5-4 milyar liraya varan bir subvansiyon yükü daha yüklenmiştir.

Ülkemizde 100 dekardan daha büyük işletmeler toplam işletmelerin % 10'unu oluşturmalarına karşın tüketilen gübrenin % 45,76 sını kullanırken, toplam işletmelerin % 66 sını oluşturan 40 dekar ve daha büyük işletmeler % 22,32 sini kullanabilmektedirler. Oysa toplam işletmelerin % 0,5'ini oluşturan 500 dekar ve daha büyük işletmeler toplam gübrenin % 95'ini kullanmaktadır.

Başta boya ve plastik sanayileri olmak üzere tekstil, tarım ilacı üreten ve yem üreten toplam 15 civarındaki sanayi kuruluşunun aynı zamanda bir sanayi hammaddesi olan «üre gübresi»ndeki fiyat indiriminden sağladıkları yıllık kazanç 150-200 milyon TL. civarındadır.

Bu gerçekler ortada dururken gübrenin ucuzlatılmasının orta ve küçük çiftçilerin yararına olduğunu ve böylece onların da bundan böyle gübre kullanmak olanağına kavuşacağı nasıl söylenir?

Büyük çiftçi kitlesinin gübre kullanmayışının temelinde yatan sorunlar hiç bir zaman fiyat sorunu olmamıştır. Bu temel sorunlar:

— Küçük çiftçilerin Anayasa'da yazılı olduğu gibi üretim kooperatifleri içinde dinamik şekilde örgütlendirilmesi

— Modern tarım araç ve gereçlerinin küçük çiftçilerin hizmetine kooperatifler aracılığı ile verilmesi

— Kredi sorununun çözülmesi

— Çiftçinin modern tarımın gereklerine göre eğitilmesi, gibi sorunlardır.

Üretimi, dağıtımı ve kullanımıyla gübre sorununun temelden çözümü hammaddesi ve teknoloji ile ulusal kaynaklarımıza dayalı sanayi kuruluşu ile mümkündür. Bu yapılmadığı sürece gübre sorunu bugün var olduğu gibi yarın da olacaktır.

D U Y U R U

Odamız «Gübre Araştırma Grubu» tarafından hazırlanan «GÜBRE SORUNU» broşürü Şubat - 1976'da çıkacaktır. Odamızdan istenebilir.

KİMYA MÜHENDİSLERİ ODASI